

פרשת שמות

א

(ח) ויקם מלך חדש • אולי עתה באו הרוסים Hysesos על מצרים וכבשו
המדינה התחתונה. הסמוכה לים האמלטי Mediterraneo. (הנקרא בתנ"ך הים
הגדול) הנקראת בטס Delta וגם ארץ נוטן הקרובה לה, והכבירו עלם עליהן קרוב
לת' שנה (לפי מספרי קורות ארץ מצרים נמשך שלטון הרוסים בתלרים סס"ו שנה),
וחמשה מלכים מהם מלכו בארץ ההיא, ואולי אחת שטבע האחרון שבהם. עכ"ל
חילו בים סוף, בא מלך מדינת מצרים האמלעית והעליונה שהיה מכני בני כהני ארץ
כוש, וגרש שארית הרוסים מן המדינה התחתונה ומלך בכל ארץ מצרים; ומן הכתוב
נראה שלא כל חמשת המלכים שעבדו ב"י בפרך, רק שנים האחרונים בלבד אחר
שכימי המלכים הקודמים כבר פרו ורבו ב"י מאד, עד שהמלך הרביעי ירא מהם פן
יתחברו אל יתר יושבי הארץ השוכאים אותו ואת עמו, הם הרוסים שבאו עמו;
ופרעה שהשליט את יוסף על הארץ קדם לרועים; ומה שכל לנו בספרי קורות
הנזכרים על ענין זה, הוא כ"כ מנומנס שאין לסמוך עליו: — (ט) רב ועצום
מסנו • ב"י לא היו כודאי רבים מהמצרים, וזה סמך לסברתי שמשעבדי ישראל היו
הרוסים, ומהם היו ב"י רבים ועלומים; וסברת האומר שפרעה שהגדיל את יוסף
הוא המנרש את הרועים, רחוקה משכודאי לא היה מקרב את יוסף ואת אנשי ביתו;
וממה שאמר לאחי יוסף כי תועבת מצרים כל רעה לאן (פר' ויגש) אין להוכיח לפי
שנאח מצרים את הרועים קדמה לכבישת ארצם על ידם, מחמת שחטם ואכלס את
אלהיהם, וגם משה אמר לפרעה הן נובח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו
(פרשת וארא), ושפרעה שכימי יוסף הוא יצמו ממלכי הרועים ג"כ החוק (אע"פ
שאמר ואס ידעת ויש כס אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי, פרשת ויגש),
שא"כ לא היה מקפיד על שנאח מצרים את ב"י, כמו שלא היה מקפיד על שנאחם
אותו ואת בני עמו: — (י) ועלה מן הארץ • המצרים לא ימרדו בנו כי ידאנו

כן תכבד ידנו עליהם ונכבד עלינו על זוארם, אבל כ"י יתוספו מיד על סוגינו ולא ידאנו, לפי שאם ינענו לפני חילותינו לא ימתינו עד שניסרם, רק יפרקו עלנו מעל זוארם ויעלו מן הארץ הזאת אל הארץ החרת, לפי שלא ירדו למזרים להשתקע אלא לגור : — (ויא) ססים 'ל' מס משרט מסם, והוראתו עבודה קשה המפרכת את הגוף עד שימס, וכן למס עובד כבני כנען ולסלמה, וכן ובחוריו למס יהיו (ישעיה ל"א ח) (בספר כמדבר ל"א כ"ח חויתו דעה אחרת) ; והולדת כסף שנותנים למלך למנדת בלו והלך נקראת כל"הק מנחה או אשכר, כמו מלכי תרשים וא"י מנחה ישיכו מלכי סכא וסכא אשכר יקריכו (תהלים ע"ב יו"ד), והשיב למלך ישראל (מנחה) (מ"ב ג' ד') : רעמסס 'אולי הוא מחוז בנוסן שכבש מלך ושמו Ramses (שם משמות מלכי מצרים) והיה קרוב לארץ כנען, ע"כ לא שנו כ"י לשוכס ומנהגם שירשו מאבותיהם, ובמחוז ההוא בנו שתי ערים וקראו לאחת כסס המחוז : וירב העם 'מה היא הטובה ? וירב העם, זה היה שכרם לראות שהיו סבה שירב העם ויעלמו, ומחשבתם הטובה כלטרפה למעשה :

ב'

(א) את בת לוי 'משכט לוי, וקסה קלת, ויותר ממנו קסה פסוק אשר ילדה אותה ללוי במצרים (פינחס) שלכאורה ר"ל שהיתה בת לוי מתת כמו אשר ילדה לו מלכה (פר' חיי שרה), וא"כ א"א שמושב כ"י בארץ מצרים מ' שנה ככתוב ; ולקבל שמושבם היה רד"ו שנה נ"כ לא נוכל לפי שקושיות עלומות בדבר (עמ"ס פר' וארא על פסוק אלה ראשי בית אבותם), וא"כ מוכרחים אנו לומר שתיבות אשר ילדה אותה ללוי ר"ל לשכט לוי, ואין לכמד שפירוש דחוק הוא : — (יב) וירא כי אין איש 'מצרי עוד שם, אבל עברים היו שם ולכל הפחות המוכה, ומשה בטח שלא יגלו הדבר ; אבל ביום השני הרשע בשני האנשים הנעים אמר בקול רם « הלהרנני אתה אמר » וגו', ואז משה פחד לנפשו ואמר אבן (עמ"ס בודאי, וכמהו אכן שמעת קול מחנוכי, תהלים סוף סו' ל"ב) גורע הרבר, אולי מלאו ביום הראשון גוית המצרי בחול ולא נודע מי הכהו, ועתה נתגלה מכהו : — (כב) גרשם 'גר שם, אבל גרשון בן לוי מקורו גרש כרנול ושגר אלפיך להוראת פרי ונולד, והכרת ון להגדלה (עמ"ס על שפיסון בפרשת ויחי) :

(יב) בהוציאך את העם מצרים

המפרשים הפרידו תיבות אלה ממה שלפניהן, ויש שפירש זה שתראה כי אהיה עמך יהיה לך אות כי אנכי שלחתיך, ויש שפירש זה שהסנה איננו אכל הוא לך אות, ורש"י ו"ל בחר לו דרך אחרת ; ודעת מפרשים אלה נכונה כי לא יתכן שהאל יתן למשה להבטיחו על יציאת מצרים אות במחן תורה שיהיה אחריה כמשלוש מדשים ; אבל בכל זה לא אמלא נחת רוח בפירושים אלה, לפי שהלעת הפסוק ומהלך תיבותיו יורו עכ"פ שהכל ענין אחד ואין להפריד בנתיים ; ע"כ הואלתי לפרש שתיבת אות, לא תורה בכל מקום דבר שהויתו תבטיח אדם על הוית דבר אחר שיבא אחריו, רק תורה גם על דבר שכשמוע איש כי יהיה ויבא ידע בבירור הוית דבר אחר שיבא בהכרח לפניו ; וכן כאן בהגיד ה' למשה מה היתה כונתו בהוליאו את העם מצרים, הבטיחו גם על גאולתם, כי משה האמין מיד שעתיד ה' להנלות לעמו בהר ההוא מאחז שנגלה לו היום, וא"כ האמין גם בגאולתם, לפי שאם היה רוצה לקרנם לעבודתו, היה כריך תחלה לגאלם ; וכן נוכל לפרש וזה לך האות האמור בחזקיהו (מ"ב י"ט כ"ט), ואכל השנה ספיח אינו אות על מפלת סנחריב רק על הכללת האומה אח"כ כאמור למטה (ל') « ויספה » שארית יהודה שרש « וגו', וכדי שחלליח האומה לריכה מפלת סנחריב ; ולפי מה שפירשתי על פסוק וישס ה' לקין אות (פרשת בראשית) שהוא כמו ויתן, והאות להבטיחו שאיש לא יכהו הוא כי שכעתים יקס, והיה גם אות זה אחרי היות הדבר שעליו ניתן : — (טו) ה' אלהי אבותיכם : על פירוש שמות אהו"ה והו"ה עיין בכתבי סד"ל, ואזהכי מהח"ר יו"ק גלה דעתו ששם הו"ה נוסד עתה מחדש, ופסט הפסוקים כך, בתחלה אמר לו שיאמר לבני ישראל ששמו « אהיה », כלומר אהיה מהיום הזה והלאה עמכם, וחזר ואמר להם ששמו ה' כלומר הייתי עמכם גם בימים שעברו, ועמכם אנכי בלרה כי מפי תלא הרעות והטוב ; ואני הוספתי שפירושו מהיטב גם עם תיבות לא ירעתי את ה' שהשיב פרעה כשדבר לו משה בשם הו"ה אלהי ישראל, וכשאמר לו אלהי העברים נקרא עלינו (למטה ה' ג') לא הסיב כן, לפי שאהבת ה' ית"ס לאבות היה דבר ידוע ומפורסם אללו ; ועוד הוספתי שכל שמות יולאי מצרים ואבותיהם מורכבים משם שדי ואל כמו לורי-סדי נתנאל וכיוצא בהם, ואין גם אחד שמורכב משם י"ה כבדורות האחרונים, ומשה קרא להושע

יהושע כלו י"ה האל מקור הטוב יושיעך, ויהודה מל' חודה (הפעם אודה, פרשת וילך); וכן נד"ה כל השמות המורכבים משם י"ה הם אחר יציאת מצרים, לא וראה, ואם מלאנו בכלי יסטכר איזה מהם שחוממים בשם י"ה, לא שהיו פניו מתש רק המיוחסים בולאי חלצו ושכטו, כי קראם גבורי חיל וראשי בית אבות (ועש"ש פס"ו וארז על פסוק ושני חיי קהת); ואם לא יערב פירושי זה אוסיף עוד כי אולי שם י"ה שהוא תאר לאל המיטיב (עיין פירוש שד"ל על שירת הים, ובבית האזנה לשפה א') היה נודע לכדו אצל לא מחובר לשם זה שהוא תאר לאל הנוקם והגפרע מאויביו ומביא עליהם הוה על הוה, ומשניהם נהיה שם יו"ד ה"י וי"ו ה"י להורות שאלהי ישראל הוא המיטיב והגפרע ואין ב"א רשות אחת, וע"כ לא רצה האל להגלות שם אהי"ה המורה השגחה לטובה בלבד, ונשתמש בשם זה המורה כל כוחותיו ביחד, ע"ד שנקרא ג"כ ה' לכחות (כפי שד"ל) לפי שהוא לכדו במקום אלילי העמים שהם נבאי לכחות איש איש על פקודתו, וזו ג"כ כונת שמו ישראל ה' אלהינו ה' אחד וההבנת (עיין במשתדל); וע"ד זה פירשתי ליהודא שם י"ה צו"ה וכו' למתאמלים לאמרו אף כי לא ידעו מה בפיהם, למען יכוונו לאיזה דבר בהוציאם תפלת לשם יהודא פניהם; ולא יהיו כסוס כפרד אין הכין; וא"ת והלא מלאנו בספר בראשית כמה פעמים שם הו"ה? חסה כתבו שם במקום השמות האחרים לפי שהוא צדק לאל יותר מכולם (עמ"ש פס"ט תשא על י"ג מדות), לולא פסוק אחד הנראה כמתנגד לפירוש זה; והוא ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה (פרשת העקידה), רק נוכל לומר שאברהם לא קרא שם חדש למקום ההוא לומר שמעתי מקום זה כהר המוריה יקרא בשם פרטי ה' יראה, רק כדברו על המקום ההוא היה אומר ששם האל דולה בתפלת ב"א וראה ומשגיח עליהם ונוטה אזנו לטועתם, ע"ד יקרא לך עיר הלדק (ישעיה א' כ"ו) יקראו לירושלים כסא ה' (ירמיה ג' י"ז) ורבים כהם, ונס לאלאו עד ימי משה הכותב (אשר יאמר היום) עממינים וסוכרים שהוא מקום רגוי לקיבול תפלות; ובאמת סוכרים כן/עוד בימינו אה כי כהר המוריה נבנה ב"המק והולכים ומתפללים על כותל מערכי; ולפי פירוש זה אין לנו מוכרחים לומר שאברהם ידע שם הו"ה, רק משה הכניסו בדבריו כדרך שהכניסו בסיפורים האחרים: — (כב) ושמתם וזו' מאהבתם את זרעם לא יקטעו עלמם בכלי כסף וזהב ושמות שישאלו, רק יקטעו בהם כניהם וכנותיהם, אפילו יותר מדאי עד שיהיו להם למשא:

ד

(י) טאו דברך - מלת טאו הוראתה בכל מקום זמן רחוק, א"כ כבר דבר ה' עם משה (אולי בחזיון לילה ועכסו פה אל פה) קודם מראה הסנה; ולפרש לא הייתי לטעבר ובולאי לא נהפכתי לאיש דברים כרגע פחה שאתה מדבר עמי כ"ל לכור קסה יותר מדאי כלפי האל: — (יא) עור: אולי נקרא בשם זה הסומא שיש לו עור המכסה את עינו: או פקח - בפירושי על נביאים ראשונים (דף מ"ה) כמבתי על תאר פקח הכתוב כאן בין תארי בעלי מומים ולא הוקדם ולא אומר להם שאלמלא היה אפשר לאמרו הייתי סוכר שהראוי פסוק; והמשכיל ונכון כמ"ר שמתחב ספ' אנו ע"ה מתוככי ויציאה יע"ה העירונו שתאר פקח במקומו עומד; והכתוב מזכיר שני ההפכים, מי שם פה לאדם ונגדו מי יסוס אלס אי חרש (אלס הוא תולדת חרש), ופקח הוא הפך עור הכתוב אחריו (אח"כ ימלאתי דברים דומים לאלה כת"כ מס' חגיגה ד' ב': בתוספות ד"ה המ מדבר); ואעפ"י שראוי היה הפעל לכא טין חרש ופקח ג"כ. מי שם פה לאדם או מי יסוס אלס או חרש, או מי יסוס פקח או עור) מ"מ נראו דבריו כפי"ו, והריני מבטל מה שכתבתי שם ומבקש מכל איש שיבא ספרי הכ"ל לידו שימתחוק כל הסגור שם בין שני הקוים, ונס אם יכוזב ביאורי ויודעם שנית הריני מבקש ממדפיסו שיסיר ממנו כל הענין הכ"ל כי טפל הוא (ובסוף ביאורי על ספר איוב רשמתי עוד איזה תקונים על ביאורי הכ"ל): — (יד) אהרן אחיך הלוי - אולי בקרובי משה מלד אביו או מלד אמו היה איש אחר ששמו אהרן והוסיף הלוי לתוספת ביאור, ואח להוראת קרוב מלאנו הרבה פעמים במקרא; או היו הלויים כבר מהמדברים לעם ונקרא בשמם איש מדבר לחות, וזהו שכתב אח"כ ידעתי כי דבר ידבר הוא, כלו' מורגל הוא לדבר לפני גדולים ורכים ולא יחת: — (כ) על החסור - כה"ה הידיעה, על החמור המיוחד לתשמישו, וכן במפיבשת אחבשה לי החמור (ט"כ י"ט כ"ז), וכן באברהם ויחבש את חמורו (פר' העקידה): — (כז) וירף ממנו - חליו רפה מעט מעט עד כי כרפא, ומשרש רפה כה"ה א נגור רפא כאל"ף: חתן דמים - ככל התורה מלאנו שם דמים כל רבים להוראת דם הנפש כמו קול דמי אחיך (פרשת בראשית), דמיהם כס (פרשת קדושים); אם כן חתן דמים פירושו חתן הרולה במיתת בני, וזה אמרה לפורה כלגד

משה אעפ"י שראתה מלאך ה' עומד לנגדו ומבקש החיות, והכינה סוה עוכס שמעו לקולה לאחר מילת בנס, ואורה חיל ומלה אותו בעלמה אף כי חשבה שימות בגלל המילה, והשליכה הערלה לרגלי המלאך או לרגלי משה, ואמרה למשה אתה חתן הסואל דמי בני: ולה יתכן לקרוא הכן בשם חתן, לפי שכן הטבע הוא קרוב לה, ולא נקראו בשם חתנות כ"א הקרובים הנקנים ע"י נישואין, לולה נאמר שקראה לבנה בשם חתן כלו' לא אהבתיך כשאר כשרי מאמר שאתה גורם מיתת אישי; וכאשר הרפה המלאך ממשה (היה לו לנקוד וירף מבנין הפעיל כמו לא ארפך, יהיטע א' ה', הפך מלילת החזיק-ב) קראה חתן דמים דרך לחוק למילה המכונה כאן בשם מולות כל' רכים כמו ידידות, כלו' את המילה שאלת דמי בעלי; וסדר הפסוק כך - או אמרה למולות חתן דמים חתן; ומלאנו אמר-ל במקום קרא-ל כמו לא יאמר לך עוד עזובה (ישעיה ס"ב ד'), וכן פירש שד"ל גם פסוק יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל (פר' בלק) ל' קריאה בשם:

ה'

(ד) רבו לסבלתיכם זה אמר לשבעים הזקנים (לא זקנים ממש רק מארבעים שנה ולמעלה הממונים על יתר העם Senatori) שבהם היו מאנשי המס העובדים עבודת פרעה, ואולי הם שוטרי בני ישראל אשר שמו עליהם נוגשי פרעה: — (טז) וחטאת עמך תלמידי חכימי ישעיה סינינאליה סובר שכונת עמך להורות נוגשי פרעה ע"ד ויאמר אל עמו, ויזו פרעה לכל עמו (למעלה א' ט' וכ"ב) שפירשתי הרועים הבאים עמו, וחטאת שם דבר כמשפטו וסמוך לתיבת עמך, והיתה הטי"ת ראויה לפתח (נקדוהו קמן לעשות ממנו פעל ע"ד וקראת אתכם הרעה, סוף פר' וילך); ופירוט הפסוק אנחנו מכים, והחטאת לא לנו היא רק לנוגשים הממאנים לתת לנו עוד תכן, והכונה החטאת היא לך שכך צוית, אלא שחלקו כבוד למלכות: — (כג) וישב משה אל הר חורב ששם נגלה לו פעם ראשונה: לסה הרעותה אעפ"י שאמר לו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מזרים להלך (למעלה ג' י"ט), מ"מ לא הניד לו שיכביד עוד את עולו עליהם יותר קשה מכראסונה; ודואג היה שמה בראותם כי גוחלה אבדה תקותם יעזבו את אלהי אבותם שנטחו בו עד הנה כי יפקדם, וילכו אחרי תועבת מזרים וידבקו במשפטיהם; ע"כ בא לו הצווי מחלה « לך אמור לבני ישראל אני ה' והולאתי » וכו'.

פרשת וארא

ו'

(ג) שדי אעפ"י שמלאנו שם קודם זה ג"כ אלל טובה (ואת שדי ויזכרך, פר' ויחי), מ"מ עיקר היראהו לרעה משרש שדד, האל שכרלונו משחית ומשדד הכל; ולאברהם בכרית בין הכתרים הניד שכניו יהיו עבדים ומעוכים ת' שנה, אלל לא פירש שנס וז לטובתם כמו שפירש למשה בהתודעו לו בשם הו"ה, ועכ"ז אברהם לא ערער על מדותיו ית': ושמי ה"ו כמו וכשמי, וכן בית פרעה כמו בכית ורכים כמהו, או בני"ת של באל שדי מושכת עלמה ואחרת עמה (ראב"ע): — (ד) וגם הקימותי וגם הראשון מוסב אל תחלת הפסוק וארא אל האבות באל שדי, והשני לסוף הפסוק ושמי ה' לא נודעתי להם, כלו' לאבות נגליתי באל שדי וגם הקימותי את בריתי אתם לחת להם את ארץ כנען, ולכנים נגליתי בשם הו"ה וגם שמעתי את כאקחם: — (ט) מקצר רוח ע"ד אשה קסת רוח (ט"א א' ט"ז) וכדברי רש"י « כל מי » שהוא מיצר, רוחו ונשימתו קלרה, ואינו יכול להאריך בנשימתו; ושמות אלה שלשם נפש רוח ונשמה יש להם הוראת נפישת האויר הנכנס בריאה והיולא ממנה; נפש כהפך משרש נשף או נשכ; רוח כמשמעו ומה פעל רוח לפי שהריאה תרוח ותרהב בהכניסה הרוח, א"כ רוח עיקר הוראתו הכנים האויר בריאה einathmen, inspirare, ונפש עיקר הוראתו ausathmen, respirare; שרש נשם סממו שם נשמה לא מלאנוהו במקרא כ"א פעם אחת, אשם ואשף יחד (ישעיה מ"ב י"ד), וקרוב בהוראתו לשרש שמש, שהריאה דבר זר מוהא ומוליא נשימתו בכח; ומשרש נשף נהיה שם נשף להוראת השחר או הפרב (ט"א ל' יו, משלי ז' ח, איוב ז' ד') לפי שנשפות ההן תנשב רוח עריכה וקלה; ומשרש נשם (שהוראתו כללות שתי המלאכות הכנים והוגיה האויר בכח) נהיה שם תנשמת למין מן המינים בעופות ובשרצים המתירא מן האדם ומתנפח בראונו אותו, או משיב רוח כדרך שיעושים החחוליים כפחדם, ואולי מזה ג"כ שם ינשוף, וכן מרגס שד"ל תנשמת שכרצים Camaleonte ונכון מאד; ושלטת התיבות נשתמשו בהן במקרא להוראת הנשמה הנלחית, והתדירה ככולן נפש שענינה ג"כ רגון וכחירה ומיוחסת ג"כ לאל ית"ש כמו ולא חגעל נפשי אתכם (כחקתי), נשכע ה' כנפשו (עמוס ו' ח'); ומן

רוח שענינו נשמה נהיה נ"כ רוח אלהים, רוח ה' שענינו השפעת נבואה או כח כפלא, ומלאונו נס להוראת רצון, אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת (יחזקאל א' י"ב); ועל הנשמה הנלחית מלכד ויפח באפיו נשמת חיים (פר' בראשית) מלאנו רוחו ונשמתו אליו יאסף (איוב ל"ד י"ד), והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, ומשני הפסוקים הוראה עלומה באמונת קדמונינו בהשאת הנפש אחר המות ובהתענגה בכריה בפני עלמה בחיי עדן, שכן כתוב אל האלהים, אליו: — (יוח) ושני חיי קהת • מושב ב"י בארץ מצרים ת"ל שנה כדברי הכתוב, ואם לריכוס אנו לראיה עודפת על הכתוב, הלא בשנה השנית ללאת ב"י מארץ מצרים היה מספר בני קהת מכן חודש ומעלה שמונת אלפים ושש מאות, וכל יולאי ירך קהת הנזכרים כאן הם כעשרים איש, ובמשך שנה או שנתיים נתוספו עליהם ת"ל פעמים כמוהם, אתמהא!!! א"כ בני קהת הנזכרים באן הם החשובים שהיו לראשי בתי אבות ולאלופים שכן כתוב בראש ובסוף הפרשה, וכמה דורות נכלעים בנתיים, ואין מכאן ראיה כלל זמוש ב"י במצרים כמספר רד"ו, ועמרו ואחיו לא בני קהת ממש רק מלאואו חמשה או ששה דורות אחריו ויותר (עמ"ש פר' לך לך על פסוק ודור רביעי); ואם יטעון טוען הלא בכל מקום שמלאנו יחס בתורה, הן בקרח הן בעכו, הן בעובד, הן בד"ה, לא גמלא כ"א דור אחד או שנים בין יורדי מצרים ובין אותם שלפי הסברה ילאו ממנה, וא"כ א"א שדור אחד או שנים יספיקו לת"ל שנה! תשובתו שנכל מקומות אלה לא נזכרו כ"א החשובים במשפחה ע"ד שאמרו רז"ל (ת"כ מגלה י"ב:): « מרדכי מוכתר בנימוסו היה »; וכ"י בהתיחסם נחלקו לד' חלקים, שבט, משפחה, בית אב, נבר, ובכן בא היחס עפ"י ד' החילוקים האלה כמו בקרח שהוא נבר, יאהר הוא ראש בית אב (כנזכר בפרשה), קהת הוא ראש המשפחה, לוי הוא ראש השבט; ומשפחה שהיתה מרובה באוכלוסין נחלקה למשפחות קטנות (כמו בכני מנשה, פר' פינחס), ע"כ באו כללפחד ה' יחוסים, לא שהיה זה בנו של זה, כמו שכחתי למעלה; ובנולדים בין יוראי מצרים והיולאים תמנה לא היו ראשים וחשובים כי היו כולם עבדים כשוק, או היו ולא הם הכתוב להזכיר כ"א ראשי בתי אבות שהיו בימי משה; וכל היחסים הנזכרים בתנ"ך העולים עד יורדי מצרים הם חסרים איזה דורות בנתיים לפי שלא הוזכרו כ"א החשובים והמפורסמים שבמשפחה; לא ולמד מיחס דוד הנזכר ברות, פרץ הוליד את חזרון שהוא מיורדי מצרים, וחזרון את עמינדב,

ועמינדב את נחשון שהוא מיולאי מצרים ומוקניהם, שכן נמנה נשיא לבני יהודה, ולפי הסברה נס שלמה או שלמון אם הוא בנו ממשה היה מיולאי מצרים וממנו עד דוד במשך ת' שנה אין כאן כ"א ג' דורות, כושן, עובד, יסי, היחכן שכל אלה לא הולידו עד קרוב לק"ל שנה? הלא אברהם אבינו שהוליד קרוב לק' שנה כששמע דבר ה' אליו וגם נתתי ממנה לך בן לחק ואמר « הלכן מאה שנה יולד! » אם בן מוכרחים אנו לומר שחסרו מכאן איזה דורות, וכן נזכרה לומר שחסרו מחזרון עד עמינדב, וכנראה לקשר יחס דוד לא כתב כ"א ההנזכרים ואנשי השם שבמשפחתו; סוף דבר סברתי היא שאין לנוו ממה שכתוב ונכשל בתורה שמושב אבותינו במצרים ת"ל שנה, אע"פי ששעבודם אולי לא נמשך כ"א ק' שנה בקירוב בימי שני המלכים הנזכרים בד' סדרות הראשונות, כמ"ש בפר' שמות: — (כה) את פינחס • שם בן ארבע אומות א"כ נגזר מל' נכרי, ונעזענוס כתב שהוא שם אליל מצרים, ואולי הוא שם העוף שלא היה ולא נברא אלא משל היה שקראו לו במצרים Phœnix, והוא לפי פותריו כתב מצרי משל על הנשמה המחלשת נעוריה, בלאתה מן עולם הגופים לעולם הנשמות, והעוף הזה היה אחד בעולם, ועוד היום כלשונומינו עושים ממנו תאר להורות איש מובדל אצלם מפני יושר מדותיו; ושמתו על אום פ"א שנוספת ושימושית היא כשפת מצרים העתיקה (דומה לפ"א רפה בל' ישמעאל שהזכיר רד"ק), וכמה שהשים יש גם בל"הק שבנפול מהם פ"א הפעל יקיימו הוראתם, פעל ועלל שניהם מהברת על הקדומה, פער וערה, פור, חרה, פרח וריח, פרך ורכך, פרץ ורצן, פטר ושרה (שענינו התיר קשר); ואולי שמות הרבה בעלי ד' אותיות כמו פלגש (סגל), פרדס (Rhodos), פרעש (רעש), ודומיהם ילאו עם ב"י מארץ מצרים; ובלשונומינו מתרגמים פינחס Phœnix בחילוף כו"ן כלמ"ד ע"ד לשכה-נשכה (נחמיה י"ג ו'), ומה סבר כ"ד רפאל פאדובא שיש להוכיח כי גם שם פלגש ופלגתיים הוא שם Phœnici, Phœnicia, ונכון: — (כו) הוא אהרן ומשה; משה כתב ספר התורה ע"פי ה' ובמלותו, ואולי חזה שיבא יוס והכופרים ירחיבו פיהם עליה, וכדי להסיר ממנה כל חשם זיוף לא חלה לעשות עלמו כאיש מוזמן לכתוב ספר מיוחד ושלא, רק כתב כאדם שהמון מעיו יכריחוהו לספר מה שענינו דואות, וגם מה שהיה חושב שהוא לחועלת בני עמו וניתן להכתב, היה כותבו כדרך שהיה עולה בזכרונו ובמחשבתו, וזה גרם שלא נכתבו המלות כסדר נתינתן,

וגם במאורעות יש מוקדם ומאוחר כדברי רז"ל ; וכן כאן היתה כונתו לספר יחס בני לוי (אולי כתב כל זה אחר מעשה העגל שאז שבט לוי נבחר לשרת) וכפרט יחס אהרן ובניו הכהנים, ולהסיר מעליו כל תלוכה שלא יאמרו ראו זה מתהלל במשפחתו התחיל כתי שדעתו לכתוב יחס כל הסבטים וראשי כל בתי אבותם, וכשהגיע לבני אהרן הפסיק הענין כפסוק הוא אהרן ומשה, וחזר לסיפור הקודם : **על צבאותם** - כפי' שד"ל על פסוק הוליא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על נבאותם (פר' בא) ; משה ואהרן הוליאו והביאו בני ישראל בהיותם הולכים לפני נבאותם : — **(כח) בארץ מצרים** - זאת היתה פעם ראשונה מדבר אליו בארץ מצרים, ששתי פעמים ראשונות דבר עמו בהר סיני, והוא הדבור הנ"ל (פסוק י"א) כדברי רש"י :

ף

(יא) ויקרא גם פרעה - ה' שלח את משה ואת אהרן וגם פרעה קרא לחרטמים : ויעשו גם הם וגו' - בג' פעמים הראשונות עשו פלאיהם ע"י להטים, ר"ל ע"י חכמה ידועה להם ומכוסה ולוטה (לוטה בשמלה, ש"א כ"א, יו"ד) מיתר כ"א (ולא יחסו הדבר למעשה נסים מאת אלילי מצרים), כי אמרו אם נלית שיאמין פרעה שה' אלהי ישראל הוא העושה זאת, ויכלתו לא על ישראל בלבד כי גם על מצרים ואליליהם, סוף דבר פרעה יטוש את אלהיו ואנחנו נאבד חקנו שאכלנו עד עתה ; ע"כ אמרו לו שמשה איננו איש האלהים רק חרטום כמוהם, אף כי הוא חכם מכולם ויכלתו נבדה על יבלתם, והוא שם עלמו כמי שהאלהים שלחו, להחריד את פרעה למען ישלח את העם מפטי והוא יהיה עליהם למלך ; אך כרצות מופתי ה' בארץ מצרים, ידעו מדבר בלתי אפשר הוא להתנגד לרצון האל ויבא יום שפרעה יוכרח לשלח את העם, ואז אם יספן לסור מעבודת אלהיו מי יאמר לו מה תעשה ? וה"כ סכלות הוא להחזיקו בטעותו שמשה אינו שליח אלהים, כי בזה יכבד לב פרעה ויביא עליו ועל חרטומו ועל עמו לרות רבות ורעות, ע"כ נמכה שליטת עשו עלמם ככלתי יודעים לעשות כאלה כלטיהם, והודו ואמרו « אלכע אלהים היא » : — **(טו) הגה יוצא הטימה** - לרחוק, או נ"כ לחלות פני אלהיו נילוס אז אווירדים איש איזים (המלידת ארץ מצרים, ונילוס מוריע אדמת מצרים), ולפני אלהיו שלחו לדבר אליו קשות להראותו כי הכל יראתו, ע"כ אמר לו בזאת מדע כי אני ה', למען

מדע כי אני ה' בקרב הארץ ; ואחר שפרעת לא פנה אל דברו ה' מפי מקה חכף ומיד אמר ה' למשה שיאמר אל אהרן להכות היאר לעיניו פרעה ולעיני עבדיו ההולכים אתו לחלות פני יראתם, ולא המתין כלל בין ההתראה ובין המכה, וזה סכתוב ויפן פרעה ויפא אל ביתו, ולזה לקח נ"כ המטה בידו : — **(יט) קח את מטך** - מטה הנזכר בכל הפרשה הוא מטה משה שנאמר עליו (למעלה ד' י"ג) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות, ובכל פעם ופעם משה היה מעבירו אל אהרן שיעשה בשליחותו המופתים, רק מטה אהרן הנזכר בפרשת קרח הוא מטה בית לוי, וכן קח את המטה שבפר' הקת, ועמ"ס שם : **על מימי מצרים** - מי גילום לבדם נהפכו לדם ולא מי הנארות כי לא הוזכרו כאן, ועוד כתוב ויעשו כן חרטמי מצרים בלטיהם, מכלל שהיו להם עוד מים זכים, וגם הוא אומר למטה ויחפרו כל מצרים סכיכות היאר מים לשחת, ר"ל שבטחו למצוא מים זכים סכיכות היאר ויחפרו ומצאו, שאל"כ היה כותב וילאו מצרים לחפר מים כמו שכתב למעלה « וילאו מצרים » לשחת מים מן היאר », לפי שטרם לאה הוראתו יגיעה לריק כמו וילאו למצא הפתח (פר' וירא), ומה נהיה שפרעה לא נענה לפני האל כמכה זו אפילו רגע כמו ביתר המכות כי לו ולעבדיו היו מים זכים כל לרכם : **נהרותם** - בלשון רבים הם הראשים שבהם יפרד נילוס במדינת Delta העשויה ע"י ראשי הנהר כמין Δ שהיא אות דל"ק בכתב יוון, ויאורים הם כפירוש רש"י על פסוק והגה עמד על שפת היאר **(פר' מקו) :** — **(כח) אחרי הכות ה' את היאר** - לכאורה נראה שענינו אחר התחלת המכה ולא אחרי מועה ; א"כ מחמת סנוי המים הרניסו הלפרדעים גער וילאו ממחבואיהם ומלאו פני היאר עד שהיו פני המים מתנועעים מחמת הלפרדעים (קווי היא הוראת ושרץ היאר כמין ישראל המים, פרשת בראשית) ועלו מן היאור ליכסה וכנסו לבתים ; ומתי שבו מי היאור לטבעם לא חש הכתוב להודיענו : — **(כו) בא אל פרעה** - הכנס בכיתו, שידע שאותו היום לא יבא לרחוק או לחלות פני אלהיו נ - **(כח) וערו** - מן היאר וכיון בתחלה בכיתך, ואח"כ בחדר משכבך, ואח"כ על מטתך, ואח"כ על גופך :

ח

(ב) ותעל הצפרדע : כתב רש"י ז"ל (ע"פ מדרש שמות רבה) לקרדע אחת הימה והיו מפים אותה והיא מתות נחילים נחילים ; ובאמת יש כמין הלפרדעים

Batrachi, Rospi מין אחד נקרא Pipa המטיל כיליו כחול, רק הזכר שם אומן אחת אחת על גב הנקבה תוך יבלתות שיש לה מטבע, ואחר ימים מעט תרוקמנה הנשים ע"י חום השמש, ותלאנה הלפרדעים מקליפתן, וחפולנה לארץ; ושם צפרדעים אולי נגזר מן קולן שמשמיעות שבאזני בני מלרים נשמע כהכרת « לפרדע: » — (ח) התפאר עריי. משה היה יודע מחשבת פרעה, שהיא אחד מן הירטמים וכל מופתיו מעשה מכשפות; וע"כ ללמדו שהאל הוא העושה כל זאת ורק בכח תפלתו יוכל להסיר הלפרדעים מעליו אמר לו « התפאר עלי »; אבל פרעה אמר בלבו ראה זה במערכת הכוכבים או בקסם שהגיעה עת סור הלפרדעים, והנה הוא מתפאר לשאול לי מתי אחפץ שתסורנה בחשבנו שאשיב לו התסלל שתסורנה מיד, והוא ישתבח לומר שכח תפלתו סרו; איני משיב לו למחר, והלפרדעים אעפ"י כן תסורנה מיד כי כן בודאי מעוהד עליהן, ואני לא אנוק כלום ויתגלה לכל כי דבריו שקר; ומשה השיב לו כדכרך, הלפרדעים תסורנה עמך גם כלילה הזה, וכזה יתברר לך כי אמת כפי, ויד ה' עשתה כל אלה; ועוד י"ל שפירוש למחר הוא, די לי שכעת מחר לא תהיינה עוד לפרדעים בבית, ומשה התפלל עליהן שתמותנה באופן שלמחר לא תהיינה עוד בבית פרעה ובבית עכדון, והתחילו הלפרדעים לחוש בעלמם לער בהיותן רחוק מן המים, והתחילו לטור מן הכמים ומן השדות (פסוק ט), ומתו בדרך טרם הגיען למים, ועשו מהן חמרים חמרים: — (כב) חועבת מצרים. החכם שד"ל זוק"ל (חכל דאכדון ולא משתכחין כי תמול יום הנפורים התרכ"ט לקחו אלהים מעל ראשנו!) כתב שלי תועבה זה הוא כמו Sacer כל' רומי שענינו מכובד וכזוי, קדוש ומקולל; אבל לא מלאנו כשום מקום במקרא תיבת תועבה להוראת קדושה, ואמת הוא ג"כ שלא מלאנו בתורה שום כזוי לאלילים כמו שמלאנו בספרי הנביאים (חזן מהשם אריל שמקירו אל ולא אל), וזה כדי שלא להחנגד מכל וכל לדעות המושלות בימים ההם, עד שעיקר אחדות האלהים הנמורה נקבע בלב בני ישראל, ע"ד שאמרו חו"ל גזירא עד פשרה דרי לא תכזי ארמאה באפיה (ת"כ סנהדרין ל"ד רס"י פר' יתרו), לפי שהרגיל בע"ז מנעוריו גם אם יתנייר יעשה כשרו חידודין חידודין מר על ביוני יראת אבותיו; וישראל עבדו ע"ז במלרים (יחזקאל כ' ח') אעפ"י שלא שכחו את אלהי אבותם, כדרך כל הגוים בימי קדם העובדים את אלהי הארץ שנלו לשם מבלי שכוח את אלהי ארצם.

כענין הכותים הנקראים כפי חו"ל גרי אריות; רק כנביאים נקראו האלילים ג"כ שקולים גלולים ותועבה (וגם כפרי נלבים יש ומראה את שקוליהם וגו') אבל שם מדבר לדור שני שאחדות ה' נקבעה בלבן, והראיה דברי יחזקאל, (יהושע ס"ו כ"ד); ע"כ כ"ל לקיים הפירוש הנהוג שמהם כדברו אל פרעה אמר כי את אלהי מלרים ובכתבו התורה כתב כי את תועבת מלרים, ע"ד שמלאנו ביטעיה (כ"ח ט"ו) כי שמנו כוב מחסנו ובסקר נסתרתנו, ומוטלי ירושלים בודאי היו אומרים תיבות אחרות כמו טר וסלע במקום כוב וסקר, רק ישעיה מלטיג עליהם; וכונת הפסוק כאן היא לנו מקריבים לאלהינו כל פטר רחם ואתם עובדים איתו (כמו שפירשתי ובכל אלהי מלרים אעשה שפטים, פר' בא); וזהו שפרעה לא השיב להם הלא אתם שוחטים הנהמות ואוכלים בשרן ובכל זאת לא יסקלכם! ויוסף היה נס הוא לאשר על ביתו וטבח טבח (מקץ), ואומר שם שתועבה למלרים לאכול את העכרים לחם, רק לא הוגד לנו כשום מקום שתועבה למלרים לאכול בשר כמו לכני הודו, וטבח טבח ר"ל שחוט בהמות הרכה כהוראת טבח בכל מקום שענינו הרג רב; ושנים מתלמידי כדחקו לפרש כי תועבה למלרים היא זכימתנו, ותועבה יהיה הכשוא לא הכושא, ובא לפרש תיבת זבח או זבח שהוא הכשוא הנסתר בקרב פעל נזבח, ופירוש הכתוב כך - אם נזבח זבח לעיניהם, וזבח זה הוא תועבה להם, ולא יסקלונו?

ט

(ד) והפלה. הראוי באל"ף מלשון והוא פלאי (שופטים י"ג י"ח) שענינו מפורש ומכוסה מדעת ב"א, וכן עיקר הוראת פלאת, והיא נפלאות בעינינו (תהלים קי"ח כ"ג), לא נפלאות היא ממך (פר' נלבים), ומזה בל"ח ולא יפלה את כליו (משנה שכת פ"א מ"ג) יפריש מהם הכנים, אף כאן והפלה, והפריש: — (ו) ויטת כר סקנה מצרים. א"כ מקנה רב היה להם עד שנחשב בעיני האל ית"ש כמכה עזומה להם להמיתו, סמך לשכרתי שהמלכים שנשתעבדו בישראל היו מהרועים: — (יד) אל רבך. מכת הכרד היתה מכה נוראה לא כלכד מפני הנוק שגרמה, רק ג"כ מפני המורא הגדול שהכניסה בלב פרעה שלא הורגל לכזאת בארץ מלרים שאפילו נשמים אין יורדים בה מדיר: — (יט) מרח העו. שרש אסף קרוב ליסף, שהאוסף מוסיף על מה שכידו; העו מל' עו שבהתחברות אנשים גם חלשים

יארו כח ועוז : — (בט) כצאתי את חציר . לשוב לארץ רעמסס שפודאי קרובה מאד לעיר המלוכה הימה, ומטה היה יולא ובא במקרה וסוסים ; וכינים דברי רש"י (מוזאים נשמות רבה) שלא התפלל בעיר מפני שמלאה נילולים, ויאמרו מזרים שלאחד מהם התפלל, ומתכה זו תלמד גם ליחר המכות :

פרשת בא

יו"ד

(א) בא אל פרעה : אל ביתו שואת הוראת שרש בוא, ספגם במקום מוסגר, ולא שלחו אליו על שפת היאר כמו במכת הדם והציוג והפרד, אולי דברים אלה היו תחת מחשלת אחרים הוא נילום לא כן הלפרדעים והכר והארצה (הכהמות ככלל) טכהן לוח למטה ליכנס לבית פרעה (ועיין עוד דעה אחרת למעלה ז' ב"ו) : כי אני הכבדתי . על מליצת ויחוק ה' את לב פרעה כתב במשחל עקטי ערפו אחרי ראותו כמה אותות ומופתים היה דבר זר ומתמיה לכן יוחס אל האל ; אבל בפסוק זה ובפסוק ואני אקשה את לב פרעה לא יכלנו לפרש כן כי בהם האל בעלמו משתמש כלשון זה ; לכך כ"ל לפרש שפסט שני פסוקים אלה הוא ע"ד שאמר למעלה « כי עתה שלחתי את ידי » וגו' « ואולם בעבור זאת העמדתך » וגו', ר"ל בראותי פרעה ממאן לשלח העם הייתי יכול להכחיד אותו ואת עבדיו מן הארץ בפעם אחת ולהוליא עמי לחפטי, אך כל יוסכי הארץ היו מנבירים הדבר לי ואומרים מקרה הוא להם ולא יד ה' ננעה כם, ע"ב לא הביתו מכה נחלה רק מפות קלות משונות זו מזו וזה הסב לבו אחורנית, אבל כזה ידעו דור אחרון כי ידי ככל משלה וכל אלה אנו עשיתי : — (ו) ויפן : סכמו, בלי המתין תשובת פרעה וכלו הקוד לפניו, כ"כ גדל לבו של משה שלא ירא מעשות כן, וכ"ב : שפל רוח פרעה שהניח לו שיעשה : — (י) ראו כי רעה נגד פניכם : קתרנומו, הרעה שאחם חושכים לעשות תשוב נגד פניכם, ראו כי עקב הלעיגכם עלי בהשיגכם בנערינו ובזקננו (היה לו להשיב כולנו גלך) אני אכביד על עולכם ; או יען כי ידעתי בקם שמקטים אתם לרמותני באמרכם שתשובי, אטכוד-בכם בפרך מרובה, ומעשה אין נגד פניכם חירות כמו שקוותם רק לרית רעות המעותדות ממני עליכם : —

(כ) ולכל בני ישראל וגו' : ממה שפרט והניד הכתוב בד' מכות שלא היו בארץ נטן נראה שהאחרות הקלות היו נס' נס', ומלת 'הדם' והלפרדעים באו ע"י צהר נילום, וארץ נטן אולי רחוקה ממנו :

יא

(ז) לא יחרץ כלב לשונו : שרש חרץ עכינו מנעה כוריוות, ומוה חרוץ איש מהיר וזרין, והכ חרוץ סוריוס מאד לנקותו מסינים ; ושמעתי מפרש כלב זה על שם Anubi שלפי אמונת המלרים היה שומר ארץ מלרים (קרוב לזה במדרש), ומשעטי המלרים ולהטיהם רוצם בעלמו ממנו, וע"כ עירום זה אולי ככון הוא ; אבל בספר יהושע (יו"ד כ"א) מלאנו מליצה זו בלי סס כלב, א"כ תאמר ג"כ על הארס, והוראתה שם שלא כלבד לא התיכבו הכנענים נגד כ"י להכותם מכת חרב או חנית, דק לא היה בהם רוח אפילו לדבר עליהם דברי נאולים לקללות על שפאו בארלס לרשתה ; וסד"ל בתרנומו נתק חיכות למאיש ועד בהמה ומהכתוב לפניהם, ובעל הטפמים מסייעו שכזה תיבת לטונו בפוף קטן, שהל"כ חיכות למאיש ועד בהמה חוזרות לכל בני ישראל, והיה ר"ל שגם הבהמה היא מכבי ישראל ; והוסף סד"ל בתרנומו לא ימות מאיש עד בהמה ; אבל כ"ל שאין צורך לזה שמליצת ולכל בני ישראל כונתה, לא להם ולא לממונס, ואין לכחד שלדעה זו היה ראוי להטעה לא יחרץ כלב לשונו בדרגא חביר, וגם ביבוסע מלאנו לא חרץ לכני ישראל לאיש : — (ט) דא ישמע אליכם פרעה : בשאר המכות פרעה לא היה כוטה אזנו לאיומי מטה כי אמר בכוח המכה אבטיח לו שאלח את העם ויכני יעמר : לחלפין והמכה תקור ; אבל במכת בכורות לא היה לו להמתין עד שימותו הבכורים כי אז א"ה להחיותם, וא"כ היה לו לשלחם מיד שרס בא דבר ה' ; ע"כ כתב כאן לא ושמע וגו', ר"ל גם בפעם הזאת יכבד לבו וימתין עד שימות בנו בכורו, וכזה יאעשה מופת עודף על אותם שכבר עשיתי :

יב

(ב) החדש הזה : ב"י המונים ללכנה היו קוראים לזמן תקופתה ירח וליום קדושה חודש, ואח"כ היו מונים כ' לחודש, ג' לחודש, כלו' ב' או ג' ימים יחמד חידוש

הלכנה, ואח"כ קראו לכל הירח חודש ויום א' בו ראש חודש; ופסט הכתוב כאן
 ראש החדש הזה יהיה לכם ראש לכל ראשי חדשים שבשנה, וכן בפרשת יתרו בחדש
 השלישי ובו' ביום הזה לריכים אנו לפרש בחדש ביום ר"ח כדברי חז"ל, שאל"כ היה
 לו לכתוב בחדש הזה באו לא ביום הזה: — (ו) בין הערבים: על השתמש
 מלילה זו בל' זוגי נ"ל שבהיות רגע תום היום והתחלת מחרתו כהרף עין שאל"א
 לעמוד עליו קראו לעת ערב שהוא משקיעת החמה עד חשיכה כשם בין הערכים
 לפי שערכ זה יתחלק לשנים חליו ליום שפער וחליו ליום הנכנס כאלו שני ערכים
 הם, ובין שני ערכים הלה באמצעיתם הוא בין הערכים, וגם בל"ח קראו לעת זו
 שהשמש עודה מאירה אע"פ שכבר שקעה בין השמשות לשון רבים, וכן להרים
 טעת הזוהר נחשבת חליה לבקר וחליה לערב: — (ז) ולקחו מן הרם: נכונה
 הדעת שהביא הראש"ע בשם « רבים אמרו » כי נתינת הדם על המשקוף ועל שתי
 המזוזות היתה להראות כי שוחטים תועבת מזרים בפרהסיא כי כבר נפל פחדם
 עליהם ולא יפחדו עוד שיסקלום, ובקש הוא דוחה אותה (עיין פירושו): —
 (יב) ובכל ארזי מצרים אעשה שפטים: כונתו בכורי הנהמות שהיו
 קדושים אללם, וכן בפר' מסעי הוא אומר « ומזרים מקברים את אשר הכה ה' בהם
 » כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים, רק ללמי האלילים לא מלאנו שנפלו ארצה
 וגם בעל לפון עמד במקומו: — (יד) והיה היום הזה: על פירוש פרשה זו
 עיין במשתל; ועוד יש להניח שמהחדש הזה עד תאכלו מצות שתי פרשיות הן,
 האחת כמשכת עד בהכותי בארץ מצרים, והשנית מתחלת מוהיה היום הזה; הראשונה
 באמרה למטה במצרים ומדברת בפסח מצרים שאכלוהו על מצות לזכרון לחם עוני
 שאכלו בארץ מצרים מכלי שיצטוו על ביעור חמץ ולא על איסור מלאכה ביום ט"ו
 וכ"א בחדש, שלא יתכן שהחמץ יהיה האסור להם, והם יניחו עיסתם לא הפויה אפילו
 רגע, ולא שיהיו אסורים בעשית מלאכה ביום נסעם ממצרים; והאחר טביע פרעה וכל
 את כלקס מצות (אע"פ שהיה בו שאור ונחמץ ונפל מחמוצו), ואחר טביע פרעה וכל
 המוכו בים סוף ביום השביעי, כלטוו על איסור החמץ ו' ימים, ועל איסור מלאכה
 ביום א' זו, ומטה חכר שתי הפרשיות יחד לפי שענין אחד; וכן מנהג הספרדים
 להתחיל הפרשה מוהיה היום הזה לכם לזכרון כשחל יום א' של פסח בשבת: —
 (כא) משכו וקחו: וי"ו של וקחו במקום או, ופירושו משכו והכניסו לכתובכם

מן השדה הם יש לכם, ואם לא קחו לכם לאן בקניה, וכן קחו וזעטו לכם ענלה חדשה
 (ט"א ו' ז') ; או פירושו קבלו לאן בן שנה, וע"ד זה פירשתי לך ומשכת בהר חבוה
 (שופטים ד' ו') וימשך האורב (טס כ' ל"ז), ל' קנינת ואסיפת עס: — (כט) הישב
 על בסאו: בחיי אביו כבר נמשח למלך ויושב על כסא אביו כמו שלמה בחיי
 דוד, בן כ"ל פירוש המליצה, וקורות מזרים בעת ההיא לא נודעו לנו: —
 (לכ) וברכתם גם אותי: ברכה היא התפלל לאל בעד הללחת אים (עמ"ס
 פרשת לך לך על ואכרעה מכרכיך); כהקריבכם קרנכים בודאי תתפללו על
 הללחתכם, התפללו גם בעדי אחר כל המכות שסבלתי: — (מב) שמורים לכל
 בני ישראל: כמו שמור את יום השבת; האל בחכמתו העליזה נזר על בני
 שיסתעבדו ת"ל שנה, אבל היה מלפני וממתין מתי יבא הלילה המוכן לנאולתם, ובכן
 הלילה הזה הוא קדש לה', וגם בני ישראל לדורותם חייבים בכל שנה להיות מלפנים
 ומתאזרים ללילה זה לספר בו שבחי ה': — (סח) באזרח הארץ: אדם הכולל
 בארץ הריא; ומתחלה נשתמשו בשם זה להוראת אילן הזורח ולומח מעלמו מן
 הקרקע (ומתערה באזרח רענן, תהלים ל"ו ל"ה) ועושה פרי באילנים הגבון לו
 מכלי שיצטרכו להרכיבו:

י"ג

(יג) ובר פטר חמור: נראה שכל בהמה טמאה כמשמע, רק דבר הכתוב
 בהמה, ולא מלאכו לישראל כמדבר לא סוסיס ולא גמלים, וגם ממדין לא שללו בהמה
 טמאה אחרת כ"א חמורים, וגם יוסף הכהן בקדמוניות שלו (ספר ד' סי' ד') אומר
 שנלטו לפדות בכור כל בהמה טמאה: וכל בכור אדם בבנין תפורה: הכל
 גלוי וידוע לפני ית"ס, והכל צפוי והרשות נתונה, אבל כ"ל שאין להניח שבעלומו
 של יום יציאת מצרים (פסוק ג') גלה ה' למטה שיבוא יום ויוסרו הבכורות מכהונתם
 ויכנסו אחרים תחתם, ויהיו אז לריכים לתת להם דמי פדיונם כמו שנלטו אחר
 מעשה העגל; רק כאן מדבר בביאתם לארץ (פסו' י"א), וכמדבר לא היתה לבכורות
 עבודת אדמה לעסוק בה, וכל עסקם היה רק בעבודת ה', אך בכרואם לארץ כנען
 אולי תעשינה מהם משמרות (כמו שעשו אח"כ גם בכהנים וכלוים) ויבאו ללכוא
 לכאם לעבודת ה', ויתר זמנם יעבדו אדמתם שהיא עבודת חול, כ"כ (כדברי הרב

עובדיה ספורנו) לריכוס לפדות את עצמם, מה שלא הולרכו אח"כ הכהנים והלויים כי אין להם חלק ונחלה בארץ; אבל למי יתנו דמי פדיונם? אולי לזרכי העבודה בכלל (בדק הבית) או לעבדים שבהם (עמ"ס פר' טופטים על פסוק לבד ממכריו על האבות), ואחר העגל ניטלה הכהונה מהכורות ונתנה לכני ההרן ולהם דמי הפדיון: — (טז) ולשופטת - מורי ורכי שח"ל פירש ששם זה נגזר מן טט בחילוף אותיות (טנא-לנא, לל-טולא) ציץ, ופת מן פותיא כל"א מצח; תפלין של ראש יהיו לכם במקום ציץ זהב (תכטיט כדמות ציץ הסדה) שרגילים אתם לתת על מצחכם:

פרשת בשלה

(יט) ויקח משה - אולי כתב ויקח במקום ויבא או ויצא להורות שלקחם בעל כרחם של מזרים היראים ממות, וע"כ הניחו לו לקחת מקברניט של מלכים פנר חנוט, דבר נגד דתם ומשפטיהם: — (כא) ולילה בעמוד אש - עמוד הענן היה מוטל ביום ובלילה, שכן כתוב (בהעלותך ט' כ"א) ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר, אבל בלילה היתה בו אש והיה מאיר, כמו שהעיר שד"ל על פסוק ואש תהיה לילה בו (סוף פר' פקודי), ואז היו קוראים לו עמוד האש, וגם למטה (י"ד י"ט) כתב ויסע מלאך האלהים ההלך וגו' ולא כתב אחד ממלאכי האלהים ההולכים, ד"ל עמוד הענן שכל לילה היה הולך לפני מחנה ישראל להאיר להם ע"י האש שכחוכו נסע והלך בלילה ההוא לאחריהם, ומלד אחד היה מאיר לכ"י מאחריהם, ומלד אחר היה מאפיל למזרים, וזה פירוש ויהי הענן והאשך ויאר את הלילה, הוא היה ענן והאשך וגם היה מאיר, ולמטה נ"כ (פסוק כ"ד) לא נכתב ויסקף ה' אל מחנה מזרים בעמוד האש והענן, רק בעמוד אש וענן, הסקיף אליהם באש וענן בכת אחת כדי לערבנם:

י"ד

(ב) בעל צפון - הוא Tifone (כאזת Dsal או לז"י דנוסה כל' ערבי שמואלה כמו דל"ת וסמ"ך ביחד, ודנממה כל' יון וענגלאכה, וכן קלן Cadl, ארץ כל' ערכי ארדי, Erde כלשון אשכנז), והוא אחי אזורים הליל רע ובליעל יושב מדברות, ומשם משיב כרוחו הקטה ביום קדים וסודף תבוואות מזרים: — (ג) ואמר

פרעה - ע"ד שאמרו רז"ל (ת"כ סוכה כ"ג) רגלו דכר איניס אינון ערבין ביה, לאתר דמתכשי תמן מובילין יתיה; ודרכי ה' נעלים מעלה מעלה מדעתנו ואין לנו להרהר אחריהן; ואם פרעה ועבדיו אלה הם הרועים שהרעו כ"כ לעם מזרים אורח הארץ (עמ"ס פרשת שמות על פסוק ויקם מלך חדט) היה מן הדין שיקבלו ענשם ויתמו כולם בבת אחת, ויושעו מהם כ"י ואומנו מזרים עלמה: — (יג) אשר ראיתם - אשר זה במקום אש, וכן אשר נשיא יחטא (פר' ויקרא): — (יד) ואתם תחרישון - מללעוק עוד, לפי שזעקה היא קול אדם כואש מלמלוא תרופה. למכתו והראיה שאמרו ממותנו במדבר, ובכן יוכן גם פסוק מה תלעק אלי, והלא לא היה ברשות משה לומר לישראל שיקעו מכלי סינורו האל על זאת! ולמה נשר בו? לולא כאמר שמה עלמו נתן קולו כלעקה בחפלתו כאלה נבהל וחרד, והאל הוכיחו ע"ז: — (כב) והמים להם חומה - קריעת ים סוף היחה מעשה נסים מעורב עם מעשה טבעי כדברי רוב המפרשים (וכן רובי נסיה, וכיולא מן הכלל בקיעת מי הירדן שהיתה כולה מעשה נסים), ורוח הקדים אינונו כלבד הבא ממורת, רק כל רוח עזה הקרא כתכ"ך רוח קדים כדברי קלעריקוס, לפי שבארצות ההן רוח מורח מכשכת בחוזק רב; וכאן אולי רוח קרה ועזה באה מן הלפון ברזון הא והוליכה גלי הים והקפיאתם והעמידתם כחומה למען יעברו כ"י כחוכם בחרבה, והמים הנקפאים היו להם חומה מימינם ומשמאלם למען לא תשאם הרוח, ואח"כ בכוא המזרים אל מוך הים השיב הא רוח חמה הבאה מלד דרום והמסה כרנע קפאון מי הים והפילתם על המזרים והטביעתם; ואל תמהר לשפוט כי לפי פירושו זה יהיה הכל בדרך טבע, לפי שכמה וכמה נסים בדבר - א' שמכוא רוח קרה כזו באיקלימים החמים ההם ותקפיא המים; ב' שיקפאו המים כרנע ובארצות הלפון לא יקפאו כ"א לאט לאט אחר ימים הרבה; ג' שהיו המים לחומה וביניהם שכיב; ד' שלאחר כל הקפאון הגדול הזה ימסו המים שנית כרנע ע"י רוח חמה; ה' שרוח קשה תחפך כרנע, ועוד נסים פחותים מאלה, הרבה עד שלא תכילס היריעה, ועל כולם שיבקעו המים כעבור כ"י וימסו כעבור המזרים ולא יאחרו ולא יקדימו (השגחה נסיית); ואם לא כן, והגם לא היה כמקלת ע"ד הטבע, רוח קדים למה? וכן ביחר המכות היה גם וטבע ביחד, ונפלאה שבכולם הפרדעים יתרה גם על מכת בכורות (על הפיכת המים לדם עיין במכארים שלומנו), שאם מינת הבכורים כולם ולבדם כרנע

לא שכיח, מיתה בכני אדם שכיח, אבל שהלפרדעים החרדים ומתחזאים מקול
 עלה נדף יעובו האנמים לבוא אל תוך הבתים ובתנורים ועל גופות בני אדם, הוא
 דבר חוזן מטבעם לנמר, ואולי זו גם דעת רז"ל באמרם (ת"כ פסחים נ"ג :)
 « חנניה מיטאל ועוריה כשאו ק"ו בעלמם ומה לפרדעים » וכו', תדע שחשבו שדבר
 זה כס גדול; ואעפ"כ יש ככת הלפרדעים Batrachi סוג בלתי חרד מנני אדם
 (Rospi), א"כ גם כן זה פחות מנס בקיעת מי הירדן; ואחרי כתבי כל זאת
 מלאתי בכיזור מאור דורנו שד"ל על ישעיה (ל"ח כ"א) « דרך ה' להקדים לאותות
 » ולמופתים פעולה אנושית (או ג"כ טבעית כפלאת בעיני רואיה, הואיל משה),
 « והיא איננה סבת המופת, אך היא לראיה על אמתת הנס שיודע שלא היה הדבר
 » במקרה אבל כרצון הכורא, עכ"ל », ובכן בקריעת הירדן לא הולך לראיה על
 אמתת הנס לפי שלא בלבד כפלאת היתה כי גם מתנגדת מכל וכל לחקי הטבע :
 — (כו) נסים לקראתו • כתוב אחד אומר וכרוח אפיך נערמו מים, וכתוב
 אחד אומר נשפת ברוחך כסמו ים, א"כ כמו שהקפא האל ית"ש את הים ע"י רוח
 קדים, כן המס אותו ע"י רוח אחר, וזה הוא המכוון בתיבות נסים לקראתו, כלו'
 המלרים הפכו פניהם לנוס לארלם, רק הרוח היה משליך גלי הים עליהם ומנערם :
 — (כח) רכל חיל פרעה • למ"ד לכל לחיוק, כלו' כולם אחד מהם לא נותר,
 וכן לכל כלי המשכן (סוף פר' תרומה), לכל כליו חעשה נחשת (סס כ"ז ג') :

ט"ז

(ב) ואנורו • רוב המפרטים פירטוהו מל' נוה, כלו' איננה לו מקדש; רק לא
 אמלא נחת רוח בפירוט זה, לפי שתיבת יוכלני (פר' וילא) הבאה משם זכול הנרדף
 לנוה הוראתה ישכון עמי, ולא איננה לו משכן, ועוד שכפול הענין כתב וארוממנהו;
 א"כ תיבת ואנוהו סבדבור האטון תדמה בהוראתה לשרט רומם; לכך אני אומר
 שתיבת ואנורו הולאה מתאר נאורה שהוראתו טוב ויפה, וכן הנוה והמענגה (ירמיה
 ו' ב), ונאמרה על האל כדרך שנאמר עליו ואגדלכו כתודה (מהלים ס"ט ל"א),
 וכמו ארוממנהו שאחריה שהוראתם איננה אגרום לו שיהיה גדול ורם, רק אכיר
 גדלו רוממותו טובתו ויפיו : — (יג) נחית • כל פעלים אלה ראויים לבוא בלוי
 או בעמיד נסתר, ל' תחנה, נחה נהל, ישמעו, יאחו, יבהלו, ימנו; אבל הנכחיל

מוכטט שתקובל תפלתו, ומלייר הדבר כאלו היה כבר : — (כ) אחרות אודותי •
 לא נזכר שם מרים כ"א פעם אחת בין יחס ראשי בית אבות הלויים (פר' וילא),
 ומלאנו האחיות מיוחסות ע"ש אחיהן הגדולים כמו אחות נכיות, (סוף תולדות,
 וישלח ל"ז ג') : חף • משרט חפף הקרוב לטפף (הלך וטפוף; ישעיה ג' ט"ו).
 ופירושו כלי שיר שהיו מנחקים בו ברקדס, ואולי תיבת מחולות הוראתה כלי שיר
 וגם ריקוד : — (כא) שירו דה' • תיבת להם כמ"ס ושירו כל' זכר; האנשים
 היו עונים על דברי משה אחר כל פסוק ופסוק אשירה דה' וגו', והנשים עונות
 לעומתם שירו לה', כלו' כדאי לכם לשיר :

ט"ז

(ד) והכינו • אינו נווי רק ל' עתיד כמו וילא ולקטו שלפניו, וה' הניד למשה
 מה שיהיה, שישראל ימדדו ביום הששי לחמם הכן שיהיה משנה על אשר ילקטו יום
 יום, כי ביום הששי יוריד להם לחם יומים, ר"ל המן יכסה ביום ההוא ריוח כפול
 כמחנה, או עובי שטחו יהיה כפלים, וישראל יבינו מעמם שרצון האל הוא שילקטו
 ביום הששי כפלים, לחם משנה על אשר ילקטו יום יום; וכשבאו נשיאי העדה להניד
 הדבר למשה, השיב להם הוא אשר דבר ה'; ובתלמוד בבלי (שבת ע"ו :) אמרו בעלי
 התוספות על פסוק ששת ימים תלקטוהו שמה שכתב לומר להם מה שאמר לו הקב"ה
 מתחלה : — (ה) בשמע ה' • כבר העיר בנתה"ט וכמשתדל שאות ב"ת לפני
 המקור תורה על זמן הווה וזאת כ"ף על זמן עבר, וכאן בא פעל בשמעו כב"ת
 לפי שהשמיעה באל ית"ש לא על החוש תאמר, רק על העתרו לתפלת מבקשיו, ועל
 כן יתכן לומר שהאל שמע תלוות ב"י כשעה שנפתר להם והוריד להם את המן;
 ועל פסוק בהוליאך את העם ממלרים (פר' שמות) הולאתי להוסיף על כיזור שד"ל,
 שכתב בהוליאך ל' הווה להורות שחכף ומיד אחר יולאתם ימהר לתת להם תורתו,
 לולא תלוות ב"י ומלחמת עמלק שאיחרו : בחת ה' • בראש הפרטה כתוב ויאמר
 ה' אל משה, וכאן כתוב ויאמר משה ואהרן, א"כ משה אמר לאהרן שיהיה לו לפה אל
 בני ישראל, אבל בראותו כי אהרן קלרה דבר « וירעתם כי ה' הוציא » וגו',
 בלי פרט באיזה אופן יראו זה, שנה דבריו והוסיף כיזור עליהם באמרו « בחת ה'
 » לכם בערב בשר לאכל, » וגם פירט מה היתה כונת אהרן באמרו, וכחנו

מה, שלא היתה כונתו לומר מה לנו וללרה הזאת, רק לא עלינו תלונותיכם כי על
ה' : — (י) ויפנו אל המדבר - נראה שמה שכתוב בפר' תשא ומשה יקח את
האהל ונו' לא היה אחר מעשה העגל כלכד, רק גם קודם לכן; וכן כאן אמר משה
לאהרן שיקהיל את העם סביבות האהל לראות הענן יורד לפתחו, ואחרי דבר אהרן
(כדבר בכ"ק), פנו אל המדבר אל מחוץ למחנה, והנה כבוד ה' נראה בענן : —
(יב) ותעל השלו - בהגביהן עוף מהאופק (הוא מקלות הרקיע הנראה לעינים
כנוגע בארץ Orizzonte) כראו כעולות, וכן ויגו שלוים מן היס (פר' בהעלותך)
לא טיילו מן היס כי לא יושבי היס הנה, רק עלו מפאת יס סוף שהוא לרוח יס, וכן
ויעל הארבה (פר' בא): — (יח) ולא הערית ונו' - מי שהיה נריך להרבה לא
לקט יותר מלרכו שלא לעבור על מצות האלו, ומי שהיה נריך למעט לא לקט פחות
מלרכו שלא לכוות לחם שמים, לפי שהיו להם לאן ובקר וגם כסף וזהב לקנות מאכל
בכל המקומות שעברו או חנו אללם, והמן היה להשקיט תלונותם לכלמי יוכרחו להזיל
מעשרם הולאה רבה ויורשו; וזה המכון בפסוק אבל תשברו מאתם ונו' כיה' אלהיך
ברכך ונו' (פר' דברים), כלו' לא נלטרבת כל השנים הללו להזיל עשרך כי האל
ית"ש הכין לך כל צרכך : — (כא) וחם השמש ונמס : לא שהיה נמס כולו ע"י
חום השמש עד שנהפך למים, כי אז היה א"א לעטית ממנו עונות (פר' בהעלותך).
רק היה מתרכך כ"כ עד שנמאס, ושרש המס ומאס קרובים (וכל המלאכה נמכזה
ונמס, ש"ה ט"ו ט); ושמעתי ששרש צפח כל' סורי כמו תפח כל"ח, ר"ל נפח
והרחיב, לפי שנטגן חלות הקמח בשמן יחס האוויר שבתוכו ויחנפה, והחלות תחפחנה;
וגם שם חליות נגזר משרש חלל שהוראתו נקב והריק, לפי שבאמצעותן רקות הן,
ולפי זה מה שכתוב כאן אינו מתנגד למה שכתוב בפר' בהעלותך והיה טעמו
כטעם לשר השמן, וסם לא הניד שהיה נמן מטעם הדבש, רק שהעונות העשויות
בו היו כדבר מטוגן בשמן רב, וזה מפורש כאן בתיבת לפיחית :

ק"ג

(ג) ויצמא ונו' - נראה שהביאו עמם מים מועטים מהמסעות הקודמות.
שכדוחק היו להם כדי לשחות לפי שעה, א"כ שאלתם עתה היתה נסיון לה' כמו
שמסיים (פס' ז') הים ה' בקרבנו אם אין, וכשאמר להם משה (פס' ב') « מה תנסון

« את ה' » חדלו מריכם; אך בימים הבאים ועמוד הענן לא נעלה וזכרחו
להתעכב שם חסרו להם המים, ואז לא כלכד באו לידי מריבה רק ג"כ לידי חלונה
הקשה ממנה, שזו הוראתה טעון טענותיו לפני רב וגדול, וזו ענינה הרים קול (לון-
רון-רום, להלהיל-להלהיר, מוט-נוט); והמשכיל כמ"ר אהרן רומניני קיים ספרתי
מן המקרא הזה ויצמא ונו' שמתחלה לא זמאו : — (יד) ה' גסי ידוע שכדורות
שעברו כל כמה שהיה הנס מוך המחנה היו מחאמלים להלחם, ובהלקחו היה לבס
נמס והיו הופכים עורף לפני אויביהם, וזה פירוש ה' גסי ה' הוא לי כנס וסביבותיו
יאספו גבורי, וכל עוד שהוא עמי לא אירא, ובהסתיר הוא ית"ש פניו ממני כרנע
נדמית, וזה היה כמלחמת עמלק כמ"ס והיה כאשר ירים ונו', וכמו שדרשו רז"ל וכי
ידיו של משה וכו' (משנה ר"ה סוף ש"ג) : — (טו) ויאמר כי יר על כס יה' -
מהלעת הדברים נראה שתיבות אלה הן הטעם מדוע קרא למזבח בנס ה' גסי;
ומזבח זה היה לזכרון כלכד כמו מזבח שכנו בני ראובן ובני גד (יהושע כ"ב), לפי
שלא מלאנו שמשה הקריב עליו קרבן, וכן מזבח שכנה יפקב כשניגול מפטו (פר'
וישלח), וע"כ קראו שם למזבחות אלה לפי שבכאוס לזכרון איזה מעשה; ולפ"ד
פירוש המקרא כך הוא ה' הוא נסי במלחמה לפי שתקעתי לו כפי ונסכעתי לו
להלחם תמיד כימלק עד השחיתו, ול' קלרה דבר, שא"כ סדפרה תורה כלטון ב"ה,
מ"מ דבור חנוף היה לומר תקעתי כפי לאל או שמתי ימי על כסאו, להורות שכועת
כ"י לו; או פירושו כדברי Gussetius (הביאו שד"ל), עמלק שס ידו על כס יה'
(כביכול להסירו מכסאו, כלו' להשפיל כבוד ומורא יכלתו בהלחמו כי), וע"כ מלחמה
לה' בעמלק מדר דר :

פרשת יתרו

י"ח

(א) כי הוציא ה' כי זה ענינו כאשר מה שעשה ה' כאשר הוליא, וכן
והיה כי תבא אל הארץ : — (ג) נר הייתי בארץ נכריה - איננו כפל ענין,
רק פירושו לא כלכד הוכרתי ללאת מעיר מולדתי, כי גם ללכת אל ארץ אחרת, אל
גוי לא ידעתי תמול שלשם : — (ה) הר האלהים - א"כ יתרו אחר מתן תורה
בא, כי בר"ח באו מדבר סיני, ובימים המועטים שקדמו למתן תורה בודאי לא היה

להם פנאי לבחור השרים ולתתם ראשים על העם, אולי כימי החורף או הסתו בא שהיא עת כשרה להולכי דרכים באיקלימים ההם : — (ו) ויבאו האהלה לאלהל שנטה לו משה מחוץ למחנה (פר' תשא), ולפני האהל הוא העלה משה עולתו וזבחיו, וכן לפני האלהים שנפסוק י"ב, ר"ל לפני המזבח שעליו הקריבו הזבחים : — (יב) ויבא אהרן וגו' באהל משה : — (יד) מה אחת עושה ע"ד מי האנשים האלה עמך (פר' בלק); ויתרו עשה עלמו כאלו לא ידע מה הוא עושה כדי להכנס עמו בדברים, שאל"כ תשובת משה כי יבא אלי העם מה ענינה? ואחר ששמע מפי משה מה הוא עושה, אמר לו לא טוב הדבר : — (כא) שרי אלפים וגו' על דבר חילוק ב"י לשכטים, משפחות, בתי אבות, ונדרים, עמ"ס על פסוק ושני חיי קהת בפר' וארץ, ועיין ג"כ מה שכתב סד"ל במשתדל על ענין שרי האלפים והמאות; והואלתי גם אני להוסיף פירוש על זה לפי דעתי הנ"ל, והיא ששרי העשרות הם בעלי בתים שיש להם משטר על בני בתים ועל מקלט קרוביהם יתומים או חסרי דעת או מחמת סבה אחרת שתכריח למנות עליהם איש שיסורו אל משמעתו; שרי החמשים הם ראשי בית אב, ושרי המאות הם ראשי המשפחה, ושרי האלפים הם נשיאי המטות; ואם כבר בפרשת וארץ מנאכנו אלה ראשי בית אבותם, אין מוקדם ומאוחר בתורה, וככתב אח"כ אחר עלת יתרו ומנוי השרים, או כבר היו לב"י ראשים לבית אבותם אך לא בסדר נכון, וגם לא נתנה להם שררה אמיתית על אחיהם; ומה שכתוב וצוך אלהים, בא הלווי בפר' במדבר על מנוי ראשי המטות, ויתר השרים מנה עליהם משה; ועוד לך ראיה שיתרו אחר מ"ת בא שכן כתוב והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו, קרוב לשנה השנית שבאחד באייר בה נמנו ראשי המטות :

ט"ז

(ז) סגלה - שרש סגל קרוב לסגד בחילוף לת"ד כרי"ש (להנהיל-להנהיר, תהלים ק"ד ט"ו), מה שאדם אומר וסוגר באוזרותיו, וסגל קרוב ג"כ לשכל שממנו אשכול קיבוץ ענבים, וסגול נקודות מקובלות, וכמו שאשכול מתמעט בענביו כן איש שכול בניו הולכים ומתים (איתי שכלתם, פר' מקץ) : — (יג) והגבלת נ"ל שהגבלת הר סיני לא היתה כמוטות עץ או כיוצא בהן רק בדיבור לבד, ר"ל אחר

שאר להם משה השמרו לכם עלות בהר נשמרו מעלות אליו, וא"כ הלווי היה לגדר ונכול להם לבלתי יעלו אל ההר, וכן פשטו של מקרא והגבלת את העם סביב לאמר וגו' הגבלה על ידי אמירה, ואחר שהראה להם הנכול שעמיו יבאו ולא יוסיפו קרא ליציאה חוץ ממנו הריסה : — (יד) במשך היבדל - אולי היתה כונת האל ית"ש להגלות לישראל מעת לעת ולהשמיעם כל תורתו בדרך שהשמיעם עשרת הדברות, אבל כשלא יכלו לעמוד ולשמוע קולו מתוך האש, כגם משה אל הערפל ושמע פרשת משפטים וירד והעלה עולות ולמחר עלה שנית להר וישב שם ארבעים יום לקבל תורה, לכך קודם מתן תורה הוא אומר להם במשך היבדל המה יעלו בהר, כלו' אחר כלות המראה יכולים הם לעלות אל ההר, ואח"כ בעלות משה אל ההר כסהו הענן ולא יכלו לעלות עד סוף מ' יום האחרונים :

כ

(ב) אנכי ה' אלהיך - הדברות שדבר ה' בסיני הם עשר כי כן כתוב ושני ומשולש בפר' תשא ובפר' עקב את עשרת הדיברות, אך חילוקם לא נודע לנו בדירור; אם נשפוט ע"פי כתיבת ס"ת אנכי ולא יהיה לך הם דבור אחד, ולא תחמוד החלוק לשמים ע"י הסתומה כולל שתי דברות, וכ"כ היתה החקירה חפזית בעיני קדמונינו שאע"פי שסברא מתנגדת היא לקבלה הקדמונית לה נמנעו מלגזור אומר שאנכי ולא יהיה לך שני דיבורים, ושני לא תחמד דיבור אחד, לפי שלא יתפלא בעיני שום בעל שכל אם בין עשרת הדברות שהן עיקר יסוד לכל התורה מצא מקום לווי לא תחמד, כי הוא יסוד לכל עשרת הדברות ולכל התורה כולה, ובא באחרונה ככולל את הכל כי החומד ממון אחרים אינו שמה בחלקו ואומר בלבו שלא בלבד אינו מחויב תודה לא, כי גם יטיח דברים עליו שלא ייטיב לו כמו שהיטיב לעמיתו, ויפרוק עול מלכות שמים מעליו וימאס בתורה ובמוסר; אך אם לא תחמד על מקומו יבא בטלום בין עשרת הדברות, לה נמצא סמך לחלקו לשמים ולהפריש בין חומד אשה ובית, וחומד שדה ובהמה, עד לעשותם שני טוים; אבל מה לווי יש באנכי? האם להאמין שיש אל אחד יחיד ומיוחד? זה ה"א לומר לפי שראשונה חסר העיקר מן הספר; שניה הוא כגד משפט תורתנו הקדושה ללוותנו שבאמין בעיקריה בעינים עלומות; ואל תשיבני מהו זה שכתוב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד?

ע"ן במשתדל ותמלא תשובה מספקת לשאלתך; וכבר השיב אחד מן רבותי (אליעזר הלוי נ"ע) שלא נקראו בפי ב"י עשר מצות רק עשרת הדברות, עשרת הדברים (ת"ו של עשרת לחיבור, לומר שכל אחד מהם יחבר אל שלפניו כמו שבנת ימים האכל מצות, זה אחר זה, וכן כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, והערה דקדוקית היא הראויה לשים שכל עליה), וא"כ גם אנכי הוא דבור לפלמו; ואשר אני אחזה לי הוא שהם כולאי עשרת לווים, ואנכי כהקדמה להם, ולא יהיה לך הוא לוי אחד ולא תעשה לוי שני, כי הלוא יש הפרט גדול בין עובד אלה אחר מבלעדי ה' Idolatra, ובין המליירו ע"י תמונה Iconolatra; בענל שעשו ישראל כמדבר ובענלים שעשה ידבעס עבדו על לא תעשה לך פסל ולא על לא יהיה לך וגו' ובהשתחוס לללם הכעל ולשאר האלילים עבדו על שניהם; רק מאחד שיחס גדול יש בין שני האקורים חכרס יחד: — (ג) על פניו כהיות כבודי חוסף על כל הארץ ואין נסתר מנגד עיני; לא כאלילים שעיבדיהם מיחסים להם משטר בארץ אחת לבדה, וא"כ כהתנורר אחד מהם בארץ אחרת ולטרך לעבוד את אלהי הארץ כמו השמרונים בימי מלך אשור (ד"ה ב' י"ז כ"ו): — (ד) וכל תמונה מאמר מוסנר, כלומר לא בלבד פסל שהיא תמונה כולטת, רק הוא הדין לכל לומר איך שיהיה; ושם פסל קמוך לאשר בשמים ממעל וגו', פסל ממה שיש בשמים ובארץ ובמים, ובפרשת ואתחנן כתוב כל תמונה בלא וי"ו, ושם פסל קמוך גם לתמונה והעליון מבואר יותר: — (ה) לשנאי ע"ן במשתדל ותמלא דברים נכוחים; ובאמת אם דרך משל איש עשיר ישתמש בעשרו להרשיע ולעונש רשעתו ירד מנכסיו, מן ההכרח הוא שגם לאלאיו עד דור רביעי יהיו בללות, שאל"כ יכלכלו את אביהם; וכן אם ברשעו חלה ראש המשפחה, כל בניה יקבלו נזק ולער מחליו; ומאזני זרק ביד ה' לשלם מלד אחר מה שהבנים עם נקיון כפיהם סובלים בגלל רשעת אביהם; אך יש להניח גם דעת חז"ל (קבלה גם אונקלוס בתרגומו), כאן כשאחוזין מעשה אביהם בדיהם, כלומר אם ראו שאביהם נענש ברשעו ולא נכנע לפני ה' אף כי ננף, ולמדו ממנו להרשיע כמהו, הנה הלכו קרי עם ה', ומסוגליו הם, וראוים ליענש שבע על חטאתם, א"כ נענשו יותר מכדי רשעם בגלל רשעת אביהם, ודמם על ראשו, שמן הטנע הוא שמעשה אבות יעשו בניס: — (ו) לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, את אשר ישא את שמו לשוא. שוא אלה שניהם ל'

סקר (נגד אונקלוס); ואע"פי שהמוכיר שם שמים חנם, וכ"ס בשבועה שלא לגורך גם הוא חוטא, מ"מ אין זה עון חמור כ"כ לתת לו מקום בין עשרת הדברות, ואם היתה כונת התורה להזהיר על שבועת חנם היתה כוונת כתיבת חנם או במליצה נרדפת לה, ולא היתה משתמשת כתיבת שוא לשתי הוראות בפסוק אחד, שזה מדרך השיר ואין כאן מקומו; ואם לא נכפלה תיבת שוא החרשתי לפי שהיה לנו לומר הזהירה תורה על שבועת חנם וכ"ס ששוארה שבועת סקר עכשו, שנכפלה אחר אזוהרה חמורה שאין כמוה בכל התורה בי לא ונקחה ה', כ"ל ברור שהוראת התיבה בראש המקרא ובסופו אחת; וכן אשר פיהם דבר שוא וימינס ימין סקר על כרחך שוא הוראתו סקר ככתוב בכפל הענין שאם ידברו חנם מה נכך? בי לא ונקחה ה' האדם אולי ינקה עלמו ע"י שבועתו לשוא לפני השופטים, רק ה' לא ינקהו: — (ט) לא תעשה כל מלאכה אחת ובגדך ובתך וגו'. נשאלתי מדוע לא הוכיר גם האתך, והשיבותי שאין רשות הכעל על אמתו, כ"א לענין נדרים, אם כן נכללת היא בכינוי אמה כמו בלא יהיה לך וניתר עשרת הדברות, ובגדך ובתך הם הקטנים שאדם נענש עליהם אם מניחם לעשות מלאכה בשבת כמו שנענש על עבדו ואמתו, וכן ונרך אשר בשפריך שכולאי על גר תושב מדבר (עמ"ס כשה"ית פרשת אחרי מות י"ז ח'), שגר נדק, ישראל הוא לכל דבר, ואין צורך להזכירו; וכ"י בשבתם על אדמתם היו מצווים לכלתי הכיח לגר לעשות מלאכה בשבת כפרהסיה; והגוים הקדמונים לא היו שוכחים שום יום בשבוע, א"כ יאות גם לגר בהתנוררו בין ב"י סינוח יום אחד לכבוד ה': — (יא) ברך ה' וגו'. בשבת ימים (יומו של הקב"ה) או עמים ארוכות כל אחת משך אלפים או רבבות שנה כווצרו לאט לאט כל היצורים עד שלסוף יום ששי (היא העת הששית) נכרא האדם ובכן נשלמה הכריאה, וביום השביעי (או העת השביעית שגם אנו בה ותמשוך עד סוף העולם) היתה הארץ בשלם שפנייה ולא נשתנתה עוד, וב"א אוכלים פרי השמנות העמים הקדמונות, וכן ב"י יטרחו ששת ימים וכיום השביעי יאכלו פרי טרחם; וסוד מספר השביעיות לא ידענוהו, מ"מ דבר שיש לו דגלים הוא, לא ולמד משבועה קולות השיר והנגון ומשבע מראות האור, ומחולאים המתהפכים לטוב או למוטב מדי שבועה בשבועה ימים: — (יב) למען יאריכון ימיך. אין כונתו שמכבה הוריו יגיע עד שיבה, ש"כ מה ר"ל על האדמה שא"כ? אבל בא להודיע שאדם מכבד הוריו כולאי הוא

בעל לב טוב ואוהב אמת ולדק, כי לא כסה על טובתם שעשו עמו כילדותו; ואם כבוד אב ואם האומה יהיו אנשיה כולם אוהבי אמת ולדק, וזה ירום הללחת האומה וקיומה על הארץ. שה' אלהיה כותן לה; ומטעם זה כתב האדמה ולא הארץ להניד. שהאדמה חתן את יכולה ולא ינטרכו לפרנסה לעם אחר, וככן תתקיים האומה עליה ותוסן בה: — (כא) מזבח ארמה כתוב אחד אומר מזבח אדמה תעשה לי, בכל המקום אשר אוכיר את שמי ונו', וכתוב אחד אומר ועשו לי מקדש, ארון ופרוכים, שלחן, מכורה, כוור, מזבחות ונגדי כהונה, זהב וכסף ונחשת? אין תימה בדבר, כאן קודם מעשה העגל, כאן לאחר מעשה העגל (מהר"ר משה ערענרייך הלוי, ועיין עוד בפרשת תשא); מ"מ הודיע האל ית"ש שזה היה הפנו שלא לבחור בכית ובאיש וכעבודה פרטית כי מלא כל הארץ כבודו וכל בני האדם עבדיו, ובחיים ועולות הם יקרי הערך לפניו כשבאים כחורת נדבה (על ענין מלות הקרבנות עיין במשהדל פרשת ויקרא), ומסקלקלו לא היו עוד ראויים לעבודה חפשית כזו ולריכים לבדרים לבלתי יסורו מהדרך הישרה, לכל הפחות בעבודתם את ה', ולא יעבדוהו עבודת זמה וחרפה כעבודת יתר האומות את אלהיהם: אזכיר את שמי אל"ף במקום ת"ו וכמהו ותחס עליך (ש"א כ"ד י"ד) ורכים עוד הביאם שד"ל בביאור יחזקאל (ה' ו') על פסוק וחרב אריק אחריהם; וכן תרגם הירושלמי בכל אתר דתדכרו ית שמי, ואולי תיקון סופרים הוא אחר היסוד הכמות: — (כב) לא חבנה אתהן גזית דרך ל"הק לקצר בדבריה כמו בפסוק קחם נא אלי (פרשת ויחי) שהוא כמו קחם נא והביאם אלי, וכן טחני קמח (ישעיה מ"ז ב') שהוא כמו טחני חטים ועשי קמח; אף כאן הוא כאו כתב לא תקח אבני גזית ותכנה בהן מזבח, וטרם כנה הראוי להסב אל המזבח הוסב אל האבנים עלמן:

פרישת משפטים

כ"א

(ג) אם בעל אשה הוא ואשתו רתמה להיות שפחה בכית שבעלה עבד שם, ומכרה עלמה חייה זמן אחר המכר בעלה, תלא עמו אעפ"י שלא עברו שש שנים מיום המכרה: — (ד) יתן לו אשה והעבד ואשתו יודעים שכלות שש שנים לו ילא לחרות, ועב"ז נחרצו להנשא זה לזה; וממה שכתוב בפר' ראה (ט"ו ט"ז) כראה

לפי הפשט שהוא הדין גם באשה שרצתה להתעבד אלל אדוניה (פת"ש טס), ופ"ה מדבר בהוה שאחר קנית העבד יקנה לו אדוניו גם אמה: — (ו) ורצע אדניו ה' הוליה את כ"י מעבדות לחירות ורוממם על כל גוי נתתו להם תורתו סכל העוסק בה הן במדרש הן במעשה הן חורין הוא באמת (כרייתא דמס' אבות); אבל כ"י מאסו פעמים רבות בחירותם ובחרו בעבדות ופלכד סיהיו להם בשר ודגים או שלא ינטרכו להכניס עלמם בסכנת מלחמה; ע"כ רצה האל ית"ש להגדיל בעיניהם ערך החירות בלוותו לרצוע עבד ממאן ללאת חפשי לבעבור תגלה חרפתו בקהל כי מאס בחירות, גם כי לפי האמת יאות לו שבה ולא עונש על אהבתו את אדוניו את אשתו ואת בניו; ועל ענין והגישו אדוניו אל האלהים ונו' כ"ל שלא בפני כ"ד ולא על פתח כ"ד היה רולעו, רק מנישו אל האלהים למען ישמעו מפיו כי חפץ הוא בעבדות ואין אדוניו כופסו, ובחזרתו אל ביתו היה חוקע את המרלע באונו עד טילנח בלדת שכן כתוב ונתת באונו ובלדת (פר' ראה), כמו אכה בדוד ובקיר (ש"א י"ח י"א), וכ"ו להודיע שמעתי נספח הוא לבית אדוניו: — (ז) לא תצא בצאת העבדים הכונה לא תלא כלל, איננה כעבדים ללאת חפשי אחר מלאת לה שש שנים בבית אדוניה, רק משועבדת היא לו כל ימיה, לפי שבקנינה סתם יעדה לו לאשה, ואינה יכולה לומר מואסת אני באדוני ולא חפלת להיות לו לאשה וכזה תלא חפשי, ואם מכרה עלמה היה לה לכחון מה היא עושה כי הלא ידעה שכן משפט השפחות בימים ההם שאם יחפוץ אדוניהן לבעלן, הן נריכות להשמע לו; ואם מכרה אביה בקטנותה, סתם רחמי האב על בתו ולא ימכרה כ"א לאיש הראוי לה; או יהיה פירוש לו יערה בא כבר עליה, ותלדק נ"כ מלידת בבנרו בה, וכן ואם לבנו יעדנה ובנו בא עליה: — (ח) והפרה ישתדל אלל קרוביה שיפדוה (שד"ל) ויקח מהם מה שיתנו לו בפדיונה, לפי שבלאו הכי יולאה חנם, ואין לו לחשוב שני ממכרה, לפי שסתם לאשה לקחה לו ולא לשפחה: בבנרו בה חירק במקום קמן חטוף לתפארת הקריאה, וכן בפנעו (פר' מסעי); או בבנרו שס דבר כמו שלו כל בנדי בנד (ירמיה י"ב א'), ולכתחלה שנו כאן הנקודה לעשותו שס, שאם היה פעל זמן מקור היה ראוי לכ"ף לפי שהוראתו אחר שבנרובה, אבל בתיבת בפנעו לא מלאתי סמך לשנוי הנקודה כ"א לתפארת הקריאה ובפרט לפי הכרת בני מורח: — (י) יקח לו הבן ואינו רשאי לומר אני לא קניתי: — (יא) ואם שרש

אלזה: לפי קשר הפסוקים יחד השלט הן סארה כמותה ועונתה הנזכרות בפסוק הקודם, ולשון נקיה דבר שאפילו יקיים השמים ויגרע השלישית תלא: — (טז) ונגב איש ומכרו: כ"כ הוא ערך החירות שהיא יקרה מהחיים עלמם, שהמכה איש מכת מות ולא המיתו אינו חייב מיתה, והגונב איש (כסתם ילד או ילדה) על דעת למכרו ולא הספיק להוציא דעתו מן הכח אל הפעל, חייב מיתה: — (יז) אם יקום והתהדך בחוץ ונו': הא בלאו הכי משפטו ונתת נפש תחת נפש כי זה אינו כנגם בכלל והאלהים אנה לידו כיון שכריב הכהו, וגם פרט לך הכתוב באבן או באגרף שהיא מכת מות: — (כ) בשבט: חומר בעבד מכבן חורין, שהמכה רעהו מכה שאינה של מות והמיתו פטור ממיתה, והמכה עבדו הפילו בשבט לרדותו, שאינה מכה של מות, והמיתו, חייב מיתה, כ"כ הקפידה תורה להיטיב מלכ העבדים תוך כ"י, ואלו היה הדור ראוי, היתה אוסרת לנערי לקנות עבד; וממה שפרט לך בראש הפרשה עבד עברי, נראה שכל יתר עבד או אמה הכתובים בפרשה זו בעבד כנעני הכתוב מדבר, לפי שעבד עברי גם כי יפול תחת ידי אדונים קשה, אחר שש שנים ילא חפשי ויכול לסגול עולו, ואם חבל בו דינו ונתת נפש תחת נפש וגו' כדון איש חפשי, וסוף סוף עבד עברי שכיר הוא ולא עבד, וגם הוא בעוכריו, ולמה חכר עלמו? או למה נגב עד שמכרוהו כ"ד לעבד? (למטה כ"ב ב'); רק עבד כנעני יליד בית שגולד בעבדותו, או גם מכר עלמו והוכרח לשבת תחת מרדות אדוניו לעולם, אם יפול תחת ידי אכזרי כל ימיו יהיו מכאובים, וע"כ בחבלה ראשונה הפילו קלה כנפילת סן אדוניו חובל בו ילא חפשי: נקם ונקם מיתו לא נחה דעתי על מה שפירשו שבעתים יקם (פר' בראשית) שהנושא יתחלף פתאם ותחת הורג שלפניו יהיה, קין טיקם, וכן כאן נקם ונקם שיהיה מוסב אל הפעול שהוא העבד ולא אל אדוניו שהוא הנושא, וגם מליצת אל נקמות ה' (תהלים ז"ד א') היתה קשה בעיני, שהאל שזוה לא תקם ישוכח ויפואר על הנקימה; ע"כ אני אומר שיש לפעל נקם שתי הוראות, הראשונה היא פרעון ועינש בלא כעס וקנאה רק לאהבת המשפט, והשנית הגולדת מהקודמת היא הנקימה מעין הנטירה הכתובה בפסוק לא תקם ולא הטר (פר' קדושים), ובכן אל נקמות ה' פירושו האל הפוקד העונות ומטיב לאיש כמעשהו; ובשני הפסוקים שזכרתי וכוולתם לא כנטרך עוד להחליף הנושא, ונפרט כל הורג קין ישולס לו שבעתים, והמכה עבדו יעשה לו: כאשר עשה לעבדו; ומקור

שרט נקם נראה שהוא נק-מ, ע"י ענשו נקו הוא מעונו; והפסוקים הראשונים הם' נחום קטים מ"מ נוכל לפרטם ע"ד א נקמות שזכרתי: — (בר) עין חחת עין ידוע שרוב דיני ממונות ונוקין אינם הלכה למשה מסיני, רק רובם ככולם יולאים מסכרה ע"י שקלא וטריא, וקרא אסמכתא בעלמא; אבל זה לא יביאנו לעשות כדרך המתפלקפים לולול בדבריהם ו"ל, רק להגדיל בכבודם כי יודעי העמים היו, ובעוד שהחזיקו ביקודות ובכללים שנטעה התורה והלכו בעקבותיה, ראו כשכלם הוך שלכל המצות היה יכול משה לחח בע"פ גדר וגבול חוץ מדיני ממונות ונוקין לפי שהם כמעין הנובע, וזו היא כונת הכתוב והלכת אל המקום אשר יבהר ה' אלהיך: בו (פר' סופטים), שטס מדבר בדיני ממונות וחבלות, « בין דם לדם » שענינו הרעיה, « בין « דין לדין » שענינו דיני ממונות, « ובין נגע לנגע » שלפי הפשט ענינו דיני חבלה איש בחברו, והראיה « דברי ריבת כשעריך, » הכחוש אחריהם; ע"כ אני אומר שכל פר' משפטים דברים כפשוטם הפילו « עין תחת עין » וזה היה מלב כ"י בימים ההם שהיו צריכים לנימוסיות קטים כאלה להכדילם מחטאן, לפי שעבדותם במלרים גרמה אבוד המוסר מכיניהם, ועריץ המעור עין חצרו: אס היה נפטר באיזה שקלים דמי לערו, בשמו, שכתו ורפואתו, לא היה כמעט על זה מלהתאכזר עליו, אבל אם היה יודע שיעירו את עינו היה כשמר היטב; וזו"ל הלכו בעקבות הנביאים והסופטים שקדמום, ששנו הנימוסיות לפי צורך זמנם וראיות עיניהם, וביתו הוח פשט דין יבום על כל הקרובים, ותשובת דוד לתקועית, ורבים עוד זולתם יוכיחו; ומדאנה פן יטה המון העם אחר דברי הלדוקים החולקים על דברי חז"ל, סמכו דבריהם על המקרא, אבל למדונו פעם אחר פעם שאין מקרא יולא מידי פשוטו לפולס, וזוה קיימו התורה על יקודותיה יותר מהקראים שלא ימושו מפירוט התוכות כמו שהן, וע"ז פעמים רבות הם מכולכלים ואינם יודעים לדון דין אמת לאמתו, והם ז"ל אמרו הרובה להתחכם יעסיק בדיני ממונות לפי שהם כמעין הנובע; ושד"ל ז"ל השתדל להוכיח חשני ולא מקחו כופר שכפר' רולח (משעי) שבגדון ההוא לא יקחו כופר: אבל ביתר העונשים יקחוהו, ופירט עין תחת עין, דמי עין; וז"ל שאין משס ראייה כלל כמו שאין ראייה מאיסור קריחה ושריטה לכהנים (פר' אמור) שיהיה מותר ללוים ולישראלים לקרות ולשרוט על מת, ולהפך בא הלוי גם להם (פר' קדושים וראה), ואין זה כ"א תוספת אזהרה לכהנים ע"ד נבלה וטרפה לא יאכלו הכהנים (יחזקאל

מ"ד ל"א); ולפי שכסור המועד הממית אדם שבעליו קרוב למויד התיר לקחת כופר, בזה הוזהר ברובח שלא לקחתו, מכ"ט שכל מה שיכבד העונש יכמרו רחמי האדם על העונש, ואולי יתראה בכופר, אבל לפי האמת (רלוני לפי פשט המקראות) אין כופר פוטר מידי עונש כשום מקום חוץ מכסור מועד: — (כח) ולא יאכל את בשרו. גם כי שור חס הוא מ"מ א"א שלא נודע לכעליו שסורו דע, וע"כ ראוי לעונש כי לא שמרו כראוי; ושור נגח (לפי הפשט) לא שכר המית, רק שנגח נגיחה שהיה בה כדאי להמית וכיכר שרגיל הוא לנגוח: — (ל) אם כפר: הדבר תלוי בקרובי הנגיח אם יחשלו במיתת בעל השור או בתשלומי כופר, ואין ספק שישראל רחמנים בני רחמנים יכחרו ככופר מכמיתה, או תלוי בדויינים לפי ראות עיניהם, אם פשיעתו רבה ידוניהו במיתה, ואם לא יקנסוהו קנס גדול; מ"מ נלמד מהכתוב מה יקרו חיי ב"א בעיני הא"י ששענס מיתה לגורם לחברו מיתה אע"פ שלא הרגו במויד ולא הרגו כידו; ובעבד משלם לכתחילה כופר קלוב כערך ההוה בעבדים, שאם הנגיחה תורה לקרובי הנגיח שיפטרו בעל השור ממיתה ע"י כופר, ק"ו שלא תניח שימאן איש לקחת כופר עבדו ויחפון כמות איש מאחיו: — (לו) חמשת בקר. חמש בהמות ממין הנקר, פרים או פרות או עגלים כערך חמש פעמים על השור (שם המין כמו שור או כשב או עז כי יולד, פרשת אמר) הטבוח או המכור, וכן ארבע לאן משמע כבשים אלים רחלים שעירים תישים ועוים, כל מין לאן:

כ"ב

(ו) כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר. בתחלה מדבר בשומר כסף או כלים, ולמטה פסוק ט' בשומר בהמה, והכסף והכלים יוכלו להגנב מאתו כלי שיפטע בשמירתם לפי שנקל לשאתם בהחבא, ע"כ גם בגניבה הוא נפטר, ובגניבת בהמה הוא חייב לפי שבהוה א"א לגונב שיגנוב בהמה ויביאה עמו כלי דעת שומרה אם לא פשע בשמירתה; וא"כ לפי הפשט אין הפרש בין שומר חנם לשומר שכר, שכיון שקבל עליו השמירה חייב בה בין שיקבל עליה שכר בין שישמור חנם, ואם פשע ישלם: — (יז) אם שכיר וגו'. אם שכיר גרם לבהמה שתשכר או תמות ובעליה אין עמה, יאכל שכרו שבעל הבית היה חייב ליתן לו (שכר פעולת יום אחד שכן כתוב לא תלין פעולת שכיר וגו', פרשת קדושים), אבל לא ישלם יותר

חלף הבהמה ולא יוכרח לעבוד אבל בע"ה סך ימים כערך גוקו; ואולי מליצת ב"א-ב (כא בשכרו) ענינה כמו כל' אשכנו Umakommen ל' אכידה: — (כז) לא תשימוץ עליו נשך. זו פעם ראשונה שבאה הוזהר על הנשך, ופעמי הלוה לקנות לחם לביתו הכתוב מדבר, את העני עסקך, ולו אסור ללות בדבית, ואינו מדבר בעשיר הלוה כדי לעשות סחורה; וכן כפסוק שאחריו אם חבל תחבר שלמת רעך, החובל שלמה חייב להחזירה, אבל החובל אכנים טובות ומרגליות יוכל לעכבן אללו עד שהלוה ישלם נטיו או עד שיתפיים למוכרן; וגם מזה ראייה שהלוה מתוך עונו אסור לשום עליו נשך או לעכב החובל שהפקיד, אבל הלוה לעשות סחורה או כיוצא אין אסור כלל מן התורה לקחת ממנו רבית; ומה שכתוב בפר' תז' לנכרי חשיך ודאחויך לא תשיך, מדבר בהוה, לפי שב"י בימים ההם היו מעותדים להיות עובדי אדמה, ואם בא אחד מהם ללות כדאי לזרע השדה או לנורך פרנסתו הנה ליה, אבל הנכרי, אם בא ללות על הרוב דעתו לכנוס כסף לעשות סחורה בפרי האדמה, וא"כ אין שום צד אסור לקחת ממנו רבית דהוי כמתלוה עמו בסחורתו ומתנה שכל שבה הסחורה יהיה לחברו הנכרי, וזה יתן לו סך קלוב מוקדם, ובה אין אסור מ"הת, והוא כהרשם הלוקה שדה לעבדה, או כקונה שדה מאחיו מב"י ומחשב מספר שני תבואותיה ושם דמיה ומשלם שווייה מוקדם למוכר, ואם נסתחפה שדהו נסתחפה לו, ואם נתברכה נתברכה לו; כך הסוחר נותן סך קלוב תחת חלי שבה סחורתו, ואם פוחתה פוחתה לו, ואם הומירה הומירה לו; והתורה המדברת בהוה, אסרה להשיך לישראל והתירה להשיך לנכרי, לא לתת חילוק ביניהם לענין הדק והמשפט, שכן כתוב (פרשת דברים) ושפטתם דק בין איש ובין אחיו ובין גרו, ועוד ככמה מקומות הוזהרה תורה והאבתם את הגר (פר' עקב), באזרה מכס יהיה לכם, הגר הגר אתכם (פרשת קדושים), וגר לא תונה (למטה כ"ב כ', וכ"ג ט'), וככל אלה לפי הפשט נגר תושב הכתוב מדבר, לפי שגר דק ישראלי הוא ואין לנורך להזהיר עליו (ועת"ש בעו"ת על ענין גר בפר' אחרי מות), ועוד לא יתכן עליו מליצת הגר אתכם שענינה דירת עראי, א"כ בהוה הכתוב מדבר; והיוצא מזה הוא שהלוה מנורך יהיה מי שיהיה עברי או נכרי אסור לקחת מאתו נשך, והלוה לעשות סחורה יהיה עברי או נכרי מותר לקחת ממנו לא מרכית כלכד Interesse, כי גם כשך Usura; ורו' ל' כחרו במיבת רבית לפי דעתה

שלכן ישראל גם הוא אסור בכל ענין וכ"ש הנשך, והתורה השתמשה בשם מרבית על האוכל לפי שבא כפל ענין כמלות טונות (פרשת קדושים), אך ההפרש בין שני הנרדפים נראה כמו שכתבתי; ואם תאסור כל רבית א"א עוד לסמורה בעולם:

כ"ג

(א) לא תשא שמע שוא • כלל ואחריו ג' פרטים; הראשון « אל תשת » ידך עם רשע להיות עד חמס, « ר"ל אל תעיד על מה שלא ראית להוציא ממון מתחת בעליו שלא כדון; וזהו « בין דין לדין » שבפר' שופטים; והפרט השני « לא » תהיה אחרי רבים לרעת, « ר"ל אל תתחבר לעדים רבים להעיד על איש לחייבו מיתה (עיין במסכתל), וזהו « בין דם לדם » (שם בפר' הכ"ל); והשלישי « לא » תענה על ריב לנטות אחרי רבים, « ר"ל אל תתחבר לעדים שראו הריב וזהו « ובין נגע לנגע » (שם); ומינת להטות הכתובה לכסוף היא הכלל השני המוסב לכל השלשה הפרטים: — (ה) עזב תעוב עמו • יש שרשים שלא נמלאו בכל חכ"ך בכנין הפעיל אעפ"י שהוראתם היא פועל שיתכן שיצא לשלישי, כגון שרש אסור חכס אמר בנה עשה ורבים זולתם; וגם שרש עזב שלפנינו ראוי היה לבוא בהפעיל, וענינו פרוק המש"א מעל הכהמה באופן שהיא תעזב ממנו (ע"ד והארץ תעזב מהם, פר' בחקתי, תשאר פנויה מהם), ומינות וחרלת מעזב לו הן דרך תימה ושאלה; כמו במה ישכב (למעלה כ"ה כ"ו): — (ז) מדבר שקר תרחק • התרחק בכל יכלתך מהוציא מפיד משפט עול ושקר, והשמר לך מהרוג נקי ולדיק, וטוב לך שתלדיק רשע משתרטיע לדיק, לפי שגם אם תטעה אתה ותלדיק הרשע, אפרע ממנו איני; וקרובים לזה דברי אונקלוס ורש"י: — (יא) למען יגוח • זה טעם אחר לשכימת יום השביעי נוסף על הטעם האמור בעשרת הדברות, ומטה בפר' ואתחנן הכיף טעם זה והניח האחר לפי שכבר שמעוהו מפי הנבורה (ועמ"ש ע"ז בפר' ואתחנן): — (טז) חג הקציר • חג כבורי מעשיך: — (יח) לא תזבח וגו' • מליצה קצרה ע"ד לא תבנה אתחן גוית (פר' יתרו), והראוי לה תזבח זבחי ותשפוך דמו על חמץ: — (כא) תמר בו • היה ראוי להנקד תמר משרש מרה כנין הפעיל על משקל ויסן זנב אל זנב (שופטים ט"ו ד'): כי שמי בקרבו • אפילו ענו הוא ורובה למחול על כבוד עלמו, לא יוכל למחול, כי לא את פיו מריתם רק את פי, כי

בשמי הוא מדבר: — (כח) צדעה • שם טרן הסוף המכאיב ומלער בעקילתו; ואולי נתחבאו פליטים מבני כנען במערות שבא"י רבות (כי עלולה היא לרעמים) כדי להנצל מב"י, והיתה דעתם להסתר שם ולהליק ב"י בלקטיות כמו שהיה בסוף זמן בית שני כשרבו המלחמות בישראל, וה' שלח בם הצרעה שהיתה עוקלת היותם עקילה מכאבת עד שהוכרחו ללאת מן החורים שהתחבאו שם ולנפול ביד ישראל; וזה ימים קראתי כל אודות זכוב קטן נקרא Simulia maculata הבא לפעמים כמורח אכרופא לאלפים ולרכבות וממית בעקילתו אדם ובהמה; או יהיה לרעה שם שחין ממית (מל' לרעה והתיבה הפוכה מן סער ולער), או זה וזה כאחד, שעקילת הצרעה היתה לבני כנען לשחין פורח אכעבועה ממתות:

כ"ד

(א) ואל משה אמר וגו' • קודם לכן בפסוק « ועלית אתה ויהרן עמך » (פר' יתרו), ושם קצרה דבר ולא הזכיר נדב ואביהוא וע' זקנים, או הם הכהנים הנזכרים שם (ע"ד ובני דוד כהנים היו, ש"כ סוף סי' כ'); וזכות האל ית"ש היתה שיעמוד מטה בתחתית ההר עם ישראל עד שישימיעם עשרת הדברות באופן שידעו שהקול הוא קול ה' ולא קול משה, ואח"כ יעלו מטה אהרן נדב ואביהוא וע' זקנים אל ההר וישתחוו מרחוק, ומטה יגש לבדו אל ה' והם לא יגשו, ויתר העם לא יעלה מכל וכל אל ההר, רק ימחינו בתחתיתו לשמוע המצות הכלולות בפר' משפטים כמו שישמע מטה; אבל כשמעם עשרת הדברות נבהלו וכתרחקו מן ההר (ויעמד העם מרחק, פר' יתרו), ואמרו למטה « דבר אתה עמנו » וגו', ואז נגש משה לבדו אל הערפל ושמע הוא לבדו מן « אתם ראיתם כי מן השמים » וגו' עד « כי יהיה לך למוקש » (פר' משפטים), וכל ישראל היו ממתניכים לו בסכיבות ההר למרחק (ויעמדו, ויעמד העם, פר' יתרו), וברדתו ספר להם על אודות המשפטים ששמע והלכו איש לאחיו; ובעוד היום גדול כתב משה כל המשפטים בספר, וביום המחרת השכים והעלה עולות ושלמים וקרא באזני העם מה שכתב, וכתר ברית בין ה' ובניס לשמוע בקול ה', אך כי לא יכול כל העם לעבור בין הכתרים לקח מדם הזבחים וזרק עליהם תמורת עברם בין כתרי הזבחים; ואח"כ עלה הוא ואהרן נדב ואביהוא וע' זקנים להשתחוות לה' כאשר צוה אותם, אבל עתה שכבר שמע משה כל משפטי ה' הואילו

כולם לגשת אל הקודש; ואעפ"י שלא שחרו מלות ה' כראוי ומדעתם קרבו כולם אל מקום השכינה, לא שלח ידו בהם, וירדו מן ההר ואכלו ושחו סביבות המזבח שעליו הקריבו הזבחים; ואח"כ אמר לו ה' למשה עלה אלי ההר, ומשה לא ידע שכדרך כס ישב עם מ' יום בלי אכילה ושתייה, והביא יהושע משרתו עמו, וכטו להם אהל בתחתית ההר, שבכל פעם שיצטרך משה לרדת ימלא מזונו ומלבונו מוכן, ובכל אותם הימים היה אסור לישראל להראות בכל ההר כבמ' הימים האחרונים, וככן לא ידע יהושע מאומה ממעשה העגל, וקודם עלות משה אל ההר אמר לישראל שלא יסעו משם עד שובו אליהם; ומיכות ויעל משה אל ההר מפורשות ע"י הכתוב אחריו, כלו' באופן זה עלה משה, בראשונה בקה הענן את ההר ששת ימים, ומשה ישב בזה ההר (הוא אהל מועד הנזכר בפר' תשא ל"ג ז') כדי לאיים עליו (כדברי ר' מתיא בן חרש ת"כ יומא ד' :), וכיום השכישי קרא ה' למשה מתוך הענן :

פרשת תרומה

כ"ה

(ב) ויקחו לי תרומה - לא בא הטוי אלא למנות אנשים שיקבלו התרומה ולא להביא התרומה עצמה כדי שתהיה נדבה ולא חובה (שד"ל) : - (ד) תולעת שני - כפר' מלורע וחקת כתוב להפך שני תולעת, וכ"ל שהוא הכתוב, שני (או שנים) הכבוע ע"י תולעת, ונקדם כאן הנסמך אל הסמוך ע"ד ל"יון ואשכנז : - (יב) פעמתיו - לא היו תקועו הטבעו' בד' הקנות רק סמוך להם, כ' מפשוט' מפשה, להכניס בהן הכדים בריוח : - (יג) אשר אתן אריך - לוחות שניות, ועמ"ש על מוכח אדמה תעשה לי (סוף פר' יתרו) : - (כ) ופניהם איש אל אחיו - לא היו פונים אחוריהם זה אל זה, רק עומדים זה כנגד זה, אך היו הופכים פניהם כלפי מטה כנגד הכפרת כמשתחווים לו : - (כד) ועשית לי מסגרת - המסגרת הייתה למעלה לכודה לשטח העליון של השלחן כדרך שיש לשלחנותינו להחזיק הרגלים ולהדקם ביותר, ושני זרים היו לשלחן אחד למעלה כמעקה וגדר שלא יפלו הכלים ממנו, ואחד למטה בשפת המסגרת לטוי, ואכל זה התחמון היו הטבעות אדוקות כרגלי השלחן לבתים לכדים, שמים מכאן ושמים מכאן לארבו; ויכל לעמת שבמקרא ל' אצל הוא : - (לא) ירכה וקנה - המנורה כולה עם כל כליה הייתה עשויה

בכבר זה, והיתה כ"כ גבוהה שלפי דברי רז"ל היה הכהן עולה על מעלה ל"ח ויב כרומיה; וא"כ לא עשת זה ה' (massi'cia), רק חלולה חכפנים, וזה משפט "כ מתיבת וקנה האמורה על גוף המנורה ועל ששה סעיפין, ירכה וקנה כאמ' על הגוף הנקרא מנורה בפני עצמו, וששה קנים על הסעיפים; וכ"ל שהיה לכל גביע כפתר ופרח אחד, א"כ בגוף המנורה היו ד' גביעים עם ד' כפתורים וד' פרחים, וכן משמע מתילות ובמנורה ארבעה גביעים משקרים כפתוריה ופרחיה כל' דכים, ומהכפתר השני מתחילין סעיפי המנורה ללאת, ולכל אחד מהם ג' גביעים ג' כפתורים ונ' פרחים כבקנה האמצעי הנקרא מנורה בפני עצמו; ומה שכתוב « שלשה גביעים משקרים בקנה האחד כפתר ופרח, » משמע כפתר ופרח לכל גביע וגביע :

כ"ו

(טו) ועשית את הקרשים - המורה לא נתנה שיעור לעובי הקרשים לפי שהיה די בכל שהוא, ולא כלכד אין טוס ראייה מהכתוב שעובין אמה, אך הפילו הסברא "לא מסבול שיהיו כ"כ גדולים בעובי אורך ורוחב, והלוי' בני מררי ישאו מ"ח קרשים כלאים"ט עמודי' ואדני' על ד' עגלות, וכני גרסון שלא היו נושאי' כ"א יריעות וקלעי' ישאום על סתי עגלות, מלבד שעלי שטים שיהיה להם קרוב לשש אמה בעגול עד למעלה מעשר אמות לא ימלאו כ"כ זה אלל זה וכ"ס במדבר (ועמ"ש בעה"י על פסוק וכל איש אשר נמלא אמו עלי שטים, פר' ויקהל); וגם מדת היריעות נוכיח אמתת סברא זו, לפי שהיריעות המתחונות היה ארכן כ"ח אמה, וכשהן אדוקות יחד היו מ' אמה ברוחב, ארכן על רוחב המשכן שהוא עשר אמות, נשארו ט' אמות מכאן וט' אמות מכאן, ורחבן על אורך המשכן שהוא ל' אמה ואמה אחת לעובי עמודי מסך פתח אהל מועד, נשארו ט' אמות נס לאחורי המשכן; ויריעות העזים היה ארכן ל' אמה, עשרה מהן לרוחב המשכן, נשארו עשר אמות מכאן ועשר אמות מכאן, וככן הייתה אמה עודפת בהן על התחתונות לכסות הקרשים כולם, כמו שכתוב יהיה סרוח על לדי המשכן מזה ומזה לכסותו; ובשהיו י"א היריעות אדוקות יחד, היה רחבן מ"ד אמה, ל' לאורך המשכן, ונ' אמות א' לעובי עמודי המסך, וב' נכפלות על פני האהל להגן כמו שכתוב וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל, הרי ל"ג, וי"א אמה נשארו לאחורי המשכן, נמלאת חלי יריעה עודפת על התחתונות, והאמה

האחרונה ממנה נגדרת על גבי קרקע, והיריעה האחרונה היה די לה כנ' אמות רוחב, רק לא רצה לשנות בשיעורי היריעות; והקרקעים לפאת ים היו שמנה, טסה מהם כשורה כטוה, ושני הקרקעים למקלעות המשכן היו כאלכסון לכסות קרטי הדדין והרוחב; וכזה ובמה שאובדים בהיותם באלכסון השלם האמה העודפת בהם משני צדדים, לפי ששמנה קרקעים בוסים רוחב י"ב אמה, והמשכן לא היה כ"ז רוחב עשר אמות, נשאר בינו ובין קלעי החצר כ' אמה לכל צד, ולפניו רחוב חמשים על חמשים אמה, כמו שכתוב « ורוחב חמשים בחמשים » (למטה כ"ז י"ח), ועמודי מסך פתח האהל לא נחשבו; והקרקעים לא היו לריכים לחריצין מלמעלן ולטבעות והיו מחוכרים בכריחים לכדט, ולא בא שום רמו כפרטה שיהיו להם חריצין וטבעות כאלה; וכפסוק « והיו תאמים מלמטה » וכו', כ"ל שנס מיתת תפמים טאח"כ ראויה להנקד תפמים כחולס כמו והנה תומים ככטנה (פרשת תולדות), ור"ל מלמעלה ומלמטה לקרש שבמקלוע יהיו כריחיו נכנסים כשיקול בטבעת הראשונה של כריחיו הקרש הקרוב, באופן ששני קרטי המקלוע יהיו שוים למעלן ולמתן עם קרטי הצדדים; והאדנים היו עשויים כל אחד מעשת כסף משקלה ככר ככתוב בפ' פקודי, ובה שכי חריצין שנכנסות בהם שתי ידות הקרש הכולטות, כמו שנכנסות מעלות סלס של יד בסמוכות שכשני לדי הסלס, וזה הוראת משלכות (ת"כ שבת ס'; פירוטין ע"ו:), וכל"ח מלאנו תופרין כעין שליכות, כלו' חוט נכנס ויולא, והכי"ח כשרט שלב נחלפת במ"ס כות"ף והרי הוא מל' סלס; וכל דעות אלה באו לי אחרי למדי ה"ב מסכת שבת דף ז"ח וז"ט, ושם הובאו דעות שונות על מעשה הקרקעים, ורש"י ו"ל טרח בכל כמו וכדחק לכאר הכתובים ע"פי מסקנת התלמוד:

כ"ז

(א) ועשית את המזבח מוכה הנחשת שבמשכן היה כשיעור המזבח ככתוב, ולא היה לו לא יסוד ולא סוכה, ועשוי כתיבה רכועה הי על ה', וד' פנותיו כולטות למעלה להוות עליהן דם הזבחים, ונקראות קרנות המזבח, ולמעלה לו נג נחשת כולט מכל צדדיו כמין יליע, ויליע זה נקרא כרכב (נגור מן כרך ורכב, וכלי רומי Circuitus), ותחת הכרכב מתחלת הרשת וסוכבת המזבח מכל צד לנוי עד חצי קומתו, וכסופה נמונת ד' הטבעות לל' לדי המזבח; ועתה כשנת תרל"ב ילא

מתחת מכנס הדפוס הביאור השלם של ט"ל, ומלאתי כן שפירט « המכר סכיבות » המזבח לקבל העלים והנתחים הנופלים, (תרגום ירושלמי קנקל או קלקל, וכלסון « משנה כלכלה ענינה סל); המכר לא היה קבוע אלא מטלטל, ולמטה (ל"ט « ל"ט) הוכר שהביאו אל משה את מוכח הנחשת ואת מכר הנחשת אשר לו, ושם « לא נזכר דבר ממה שהיה קבוע בנוף אחר »: וכ"ו נכון מאד, אבל כתוב ועשית על הרשת ארבע טבעות נחשת, א"כ רשת זו קבועה הימה במזבח ולא כלי חוטה לו; ומה שפירט ט"ל « והיו על הרשת, אלל המכר למעלה, אך לא היו קבועות במכר אלא במזבח », איני יורד לסוף דעתו, והיל"ל ממעל לרשת ולא על הרשת: — (טז) מסך פרכת ומסך הראשון מגורת ערך שענינו סכר, וקרובים לו פרק ופלג ופלח וברך (ויברך הגמלים, פר' חיי שרה), ואולי גם פרט ופתר ופור ופסל וזולתם; ופירוט פרכת יריעה מפרדת ומבדילה בין הקדש ובין קדש הקדשים; ומסך מגורת סוך הקרוב לסכך, יריעה המכסה אהל מופד או החצר מעיני העומדים חוץ להם: — (יט) לכל כלי המשכן למ"ד זו מלאכה בהרבה מקומות לחיזוק מלת כל, כלו' כולם מקטון ועד גדול:

פרישת תצוה

(כ) ואתה תצוה פרטה זו באמרה בודאי אחר מעשה העגל שנבחרו הלויים מתוך כ"י לשרט ומתוכם אהרן ובניו לכהן, וקודם לכן העבדה בכבורות כמו שכתוב וישלח את כערי בני ישראל ויעלו עולות (סוף פר' משפטים), והם הכבורות כדברי רז"ל והלויים ניתנו תחתם (פר' במדבר), וגם אהרן נזכר בפר' שמות כשם משפחתו בני לוי ולא כשם כהן; וא"כ גם פרשת תרומה הנקשרת עם פרטה זו אחר מעשה העגל באמרה, וזו ראייה חותכת על מה שכתבתי על פסוק מזבח אדמה (פר' יתרו), שאלמלא כן לא יוכן:

כ"ח

(ד) תשבץ ומטבלות שניהם משרט טכך שהוראתן עשות קמטים כנגד או בטסי הזהב, ואולי קרוב להם גם טס טכך (ט"ב א' ט'), שהמתעלף יעשו פניו קמטים קמטים: — (ח) וחשב אפודתו כשיבוא טס מופטט סמוך לשם דבר או להפך,

תהיה הוראת המופטט הוראת שם התאר, כמו הר קדש, הר קדוש; מלכי-חסד, מלכים חסידים; איש מרמה איש מרמה; גאון עוכס גאוככס העו; פארי המבצעות המבצעות המפוארות, חלוקי חכנים חכנים חלוקות; אף כאן חשב הפודתו כמו הפודתו החשובה, עשויה מעשה חושב, ואח"כ קרא לאפודה: עלמה חשב, חשב-האפוד, אבל הפוד ואפודה אינם שוים בענינם, שהראשון שם הבגד כולו והשני חגורו והמינו; — (יד) מנבלות: משרט נבל כל"ח שענינו עירב, וקרוב לשדש גדל (גדילים תעשה לך, פר' תלף), ופירושו כאן שהטרות מעשה גדול; ושם שרטר: כמו שלטת בחילוף רי"ש כל"ד כמו להלהיל פנים משמן (תהלים ק"ד ט"ו) במקום להזהיר מגורת יבהר ולהר ולהרים וזהר ושחר וסקה וחרס וזרח וזרח כהיפוך וחילוף אותיותיהם, ונקראת שלטת על שם קולה Onomatopoeia, כמו הלללל מין ארבה; וזללל ומלללים מין כלי שיר: — (כח) יזח: פירש רש"י שהוא מל' ערבי כדברי דוכס בן לברט, אבל מלאנו שרש קרוב לו גם כל"הק כמו ונסחתם מעל האדמה 'פרשת תבא כ"ח ט"ג), בית נאים יסח ה' (משלי ט"ו כ"ה): — (כו) לעמת: ענינו עם ואלל, וכן לעמת המסגרה (פרשת תרומה), וכן ושעמי הולך כללע ההר לעמתו (ט"ז ט"ו י"ג): — (ל) את האורים ואת התמים: כה"א הידיעה ולא פירש יותר, נראה שהאורים היו דבר ידוע אללם עד שלא הולרך לפרש מה הם, ואין כמשמע שמשוה רלה לכסות דבריו במסוה הסוד; ובסס אחד מחכמי דורנו שמעתי שלפ"ד קראו לכ"ב אותיות ל"הק בסס קטן המתחיל באותה אות, ד"מ קראו לאל"ף אור ולת"ו חם, ואל"פ האורים והתמים (אות ראשונה ואות אחרונה) ר"ל אלפא ביתות הרכה נתונות בחסן הכפול ועשוי כמין תיק, והכהן מוליך בידו אות אות מתוך החסן כמו גורל, ומה' יבא המענה הראוי לשואל בו: — (לא) סעיר: בגד הכלבט מעל לשאר בגדים: — (לב) חחרא: שריון נחשת וברזל שלובשו לא יחת, ויתחר עם כל אדם ויתגר מלחמה בכל הקמים עליו: — (רו) ציץ: עיקר הוראתו פרח כמו וילץ לין (פר' קרח); וכימי קדם עשו עטרות כלין הסדה ושמו כראשם כיום חגס ובראש נסיכיהם, ואחר כך עשאון זהב מעשה ליצים: — (לח) ונשא אהרן את עון הקרשים: הלין היה מרלה על עון הקדשים שהקדישום ושכחו לנהוג בהם מנהג קדושתם, ולא על הקרבנות הקרבים בטומאה; שעל אלה היה מכפר דס טעיר ופר י"הב, כמו שכתוב בפר' אחרי מות » וכפר על

» הקדש מטמאות בני ישראל «: — (טל) אבנט: לפי דעת מורי שח"ל נקרא כן מפני שלובשים אותו על הבטן, והאל"ף היא ע"ד ל' ארמי בתלמוד שהוראתה ע"ל, ובנ"ט הסוך מן כטן: סגבעות: כיבועים נכובים, והה"א והעי"ן ממוצאת אהח"ע תתחלפנה, ומה נ"כ נביע ונכעה, לשון נובה: — (מא) ומלאת את ידם: הנכנס לעבודה חדשה היה מביא לאדוניו מנחה למלוא חן בעיניו, כמו שמלאנו בכזף דוד אל שאול, ולא היה בא בידים ריקניות, ומה נהיתה מליצת מלא את יד שענינה הכנים איש לעבודה חדשה, וגם בדברי הימים ב' י"ג ט' כל הכא למלא את ידו כפר בן בקר וגו':

כ"ט

(כד) והנפח אותם: מהנפת הלויס (פר' בהעלותך) נראה שהתנופה לא היתה כ"א הנסה אל פני המזבח כמניש מנחה לאדוניו, ולא הולכה והובאה, שאם תתכן בקרבנות, ככני אדם לא תתכן: — (כו) ופר' חטאת: דגש תיבת חטאת יורה עליה שנגזרת היא מכנין פעל, והוראתה עקור החטאות ע"ד דגש שרש שענינם הסר הדגש והשורש, ומה תחטאני באזוב (תהלים נ"א ט'), וחטא את הבית (פרשת מנדב), שהוראתם הזאה שעל ידה תעקר החטאת: — (מב) עולת חסיד לדורותיכם: עולת תמיד נעשמה בסיני בלכה, ומעשה שנספו מסס עד שבאו אל ארץ כנען לא הקריבו כ"א קרבנות עראי בחנייתם, לפי שכל בהמתם שהיו שוחטים היו מזוין להקריבן שלמים (פר' אחרי מות), וכה"א בפרשת פינחס עולת תמיד העשויה כהר סיני, וכן בעמוס (ה' כ"ה), הזכירם ומנחה הנשתם לי כמדבר, וככן כוכל לישב נ"כ דברי ירמיה (ז' כ"ג), כי לא דברתי וגו' על דברי עולה וזבח:

ל

(ג) את גו: במזבח הזהב הולרך ללמד שגס גנו יהיה מלופה והב גס כי תכזא עליו האש, וכיון שהזכיר גנו הזכיר גם קירותיו וקרנותיו, ולא הולרך ללמד כן במזבח העולה (פר' תרומה) לפי שמלופה נחשת הוא, לא מפני שלא היה לו גג וממלאים חללו אדמה לקיים מה שנאמר מזבח אדמה תעשה לי (סוף פרשת יתרו); ויתכן שעשו כזה במקדש שני של הורודוס אחרי דרשם הפסוקים, רק כמשכן וכבית

ראשון לא בא במקרה שום זכר מזה, ואם היה לעשות המזבח ככזו לוחות, היה לעשותו כן למען יקל על נושאיו: — (י) חטאת הכפורים: נראה מכאן שהיתה כבר דעת ה' לקבוע יום הכפורים קודם מיתת נדב ואביהוא, ואולי לא היתה כונתו ללוות חק שפיר לעזאזל עד שאירע מה שאירע; ועמ"ס ע"ז דף פ"א אחרי מות:

פרשת תשא

(יב) כפר: טרש כפר נגזר מן כופר שהוראתו פדיון, וזה משרש כפר וטס כפר (פר' כח) שענינם כסוי וטיח כמו הופת הגמרה על דפי הספינה, והוראתו כדברי שד"ל, כסות על הטף לכלתי ירידה, וכרוכ הפעמים בא להירות סליחת הטף ספק או נעלם מעושי, ונרדף לשרש קלח, רק זה האחרון תלוי בחסד האל כלבד (סלח בא לעין העם הזה כנדל חסדך, פרשת שלח), וזה כמעט האדם המביא כופר פשעיו ויכפר לו; והם מלאנו פשעינו אתה תכפרם (מהלים ס"ה ד') ענינו יסורנו הם כופר עונותינו, מלבד שנס אים יקלע אים אל השערה בהבדל הכרדפים, לא ימנע שפעם בשפע ישתמש המקרא באחד מהם להוראת נרדפון, ועמ"ס בעה"ת ריש פר' כמדבר: — (כג) טר דרור: המור הוא טרף הנוטף מאחד עני ארץ ערב, ואולי נגזר שמו משם מר שענינו טפה (ישעיה מ' ט"ו), ויש תמונו נוטף ע"י תריסים בקלפה הנעשים כידי אדם והוא הגרוע, בעוד שהנוטף מעלמו הוא החסובת, ונקרא באן בשם דרור שענינו יולא חפטי מעלמו, ע"ד שקרא ללפור המבקש לו בסתו הקלימים חמים לשכנו דרור לפי שכן חורין הוא, אל אשר יחפץ סם ילך: — (כד) רקה מרקחת: ע"ד יתר הפלטה, שיר הטידים, מרקחת מטיבחת, וכן פירשתי נ"כ רחם רחמתיים (טירת דבורה) המשובחת בנשים: — (כז) יוסף: כמו וייסם בארון בתלרים (סוף פר' ויחי), שניהם בנין הפתל והראוי ויוסם, יוסף: מתיכנתו: תיבה נגזרת מתחלתה משרש כון, וכזה ת"ו בראשה כתיבת הַבֵּן שהיא טס דבר והוראתו סדר וערך, ולא מספר כדעת קלת, ומה ולו נתכנו עלילות (ט"א כ"ג): והא"כ קיה לתיבה זו מה שקרה לתיבת ד"ם בל"ת, שמשם חרומה בנו שרש חרם, כך משרש כון נולד סם הַבֵּן, וממנו פעל הַבֵּן, וטס מתכינת ותכונה: — (לד) סמים: כ"ל שים הפרש בין סמים לבשמים כדרך שים בלשון איטלקי בין Droghe ובין Aromi, וכל בשם סם ולא כל סם בשם, שכן יאמרו סם חיים

וקס המות, ולא יאמרו פישם חיים, ע"כ כתב כאן סמים ולא בשמים לפי שאין ריח כולם ערב, כמו שאמרו חז"ל על החלבנה הידועה הללס, ולפי זה אנו לריכוס לפרש תיבת סמים כפי מדרש רז"ל: בר בבר: כל מין ומין מתסקל בפני עצמו כראוי לתכינתו, והתיבה נגזרת מן בדד; וטס למ"ד סימונית, לכד לבדד בפני עצמו, והאל אמר למשה שימן בקטרת נטף ושחלת וחלבנה, ועל הכל לפונה, לעכב, וסמים אחרים שלא לעכב, ולא נתן לו שיפור, ומשה ימד משקל כל אחד לפי תכונתם כפי שחקמי לב הפקיאים כמלאכת המרקחת יאמרו לו שראוי:

ל"א

(ג) רוח אלהים: כלל, רוחב לב גדול; רחבטה, מה שלמד מרבו; חבונה, ללמוד מעלמו; רעת: בקיאות הנקנית בעשות מלאכה פשמים רבות; ג' פרטים, ובכל מלאכה: כלל שני, רוחב לב בכל מלאכה: — (ח) המנורה הטהורה: אולי היו טס מנורות אחרות בחצר המשכן להאיר בשחר לשחיטת התמיד ולהפסטו, וקרא בתאר טהורה למנורה שנאכל מועד שהיתה כולה זהב; וכן סוף פר' אמר כתב על השלחן הטהור, שאולי גם שולחנות אחרים היו בחצר בלתי מלופים זהב (מוהר"ר ט"ס ממדינה): — (יג) אך את שבתתי: זווי המשכן נאמר לו למשה אחר מעשה העגל כמו שכחתי, וא"כ לא סופר לנו עדין דבר ממה שנאמר לו למשה כסיני כמ' יום הראשונים, לפי שפרשת משפטים נאמרה למשה ביום מתן תורה (עמ"ס על ואל משה אמר, למעלה כ"ד א') הכל טרם יבא סיפור מעשה העגל האריך דבורו באחת מן המלות שלוה, והיא הגדולה שבהן, מלות השבת, שכל התורה חלויה בה מכתה וכמה טעמים ואין לורך להאריך בהם כאן, כי ידוע כמה לודק מאמרם ז"ל « כל הסומר שבת כאלו סומר כל התורה כולה »; והגיד לנו נ"כ דעת האל ית"ש בלוותו על השבת לדמות את ישראל לו ולהדריכם בדרכיו שיעשו מלאכתם ו' ימים וכו' ישבותו כמו ששבת בוראם, וזה שורש ופרי כל הנורה כולה ללכת בדרכי האל, כמו שמעיד על אברהם, שהיה מלוה את בניו לשמור דרכי ה', שומר משמרתו מלותיו חקויתו ותורותיו; ויאמרו רז"ל במלילתם הנעימה « קיים » א"א כל התורה כולה עד שלא ניתנה אפילו עירוני תבשילין, לפי שתקנות רבנותנו גם הנה בתורת משה אחר דרכי ה' תלכנה; ואחר האריכו דבריו בואת

המזוה העיקרית כתב ויתן אל משה ונו' : אך - גם כי מלאכת המסכן מלוה.
בשבת חדלו ממנה :

ל"ב

(א) אשר ילכו לפנינו : ראות פני משה היה לנו כראות פני אלהים,
ועכשו שלא ידענו מה היה לו ונראנו מלראותו עוד, מרנישין אנו בעלמנו חסרון
שלא יוכל להמנות כ"א בדבר אחר שיהיה תמיד לנגד עינינו, ובלכתו לפנינו נראה
פניו כפני אלהים ; ועל מעשה העגל עיין בכורוי (מאמר א' סי' ל"ז) ובמשתדל ;
ובמדותה לי שנס מדברי רשב"י (ת"ב מס' מגלה י"ב) : נוכל להוליא מדעתו ודעת
יתר החכמים נ"כ, היתה שישראל לא עשו את העגל לעווב את אלהי אבותם להדבק
באלהי נכר, ששם מלאנו « שאלו תלמידיו את רשב"י » וכו' עד « אף הקנ"ה לא
« עשה אלא לפניו », ואם היה דעתם שמעשה העגל ע"ז ממש כגלס דכוכדנאלר
היה יכול להשיב להם יש משוא פנים בדבר כדרך שמלאנו במעשה העגל, שכבר
ננודה גורה עליהם להשחת, ובטובם עד ה' נעתר להם ונחם על הרעה, וזו היתה
משוכה נלחת יותר ויותר ממה שהשיב להם « הם לא עשו אלא לפניו », ובקט
דחה אותם, ואחד טוגג ואחד מויד בחלול השם, וכל שכן בעושה לפניו : —
(ד) ויצר אתו בחרט : שד"ל החויק כדעת האומר שכונתו לרר נומי הזהב
ככיס, אבל מה בא הכתוב ללמדנו ? ונ"ל שחרט זה הוא באמת מל' התרישים
(ישעיה ג' כ"ב) אבל כונתו בדפוס שהוא כמו חרט לקבל בו המחכת הניתכת ע"י
האש : — (ה) וירא אהרן : כי אמרו אשר הערוך מארץ מצרים, ומיראתו
פן ישחיתו יותר ויעבדו העגל עלמו (דמות אליל Apis תועבה מצרים) ויבן טובח
ונו' ; ועמ"ש למטה פסוק כ"ב : — (ו) לצחק : גם מכאן נ"ל חיזוק למה שכתבתי
בפר' בשלח על מחולות שאין ענינם ריקוד כלכד אלא גם כלי השיר שמנגנים
בהם בשעת ריקודם, וגם בלשונות נרפת ואשכנו Spielen, Jouer הוראחס - לחק
ונגן, וכן ותענינה הנשים המשחקות (ש"א י"ח ז'), ולפניו הוא אומר לשיר
והמחולות : — (ט) קשה עורף : מקור מליצה זו איש מתאמץ בדעותיו ואינו
כופף ראשו תחת דעת אחרים כאלו ערפו קשה ואינו יכול לפופו ולהשפילו מפני
איש, וכן כל' אשכנו Hartnäckig : — (יא) ויחל : התייש כח חרון אף האל ;

וחלה מל' חולה, ופנים לי זעף כמו ופניה לא היו לה עוד (ש"א א' י"ח), פני ה'
חלקם (איכה ד' ט"ז) ; א"כ לא נוכל להסתמש בל' חפלה זה כ"א בהתחנן אל אים
על מי שהקליפו : — (יב) למח יאמרו מצרים : גם משה אדון הנביאים היה
מדבר אל האל כמדבר עם ב"א כמהו, כי אף ידבר האדם עם האלהים ? והיה
מלייר גם לאל ית"ש הנאה או לער כמה שיהללוהו או יכחשו בו, וזה ג"כ ענין אל
קנא הכתוב כעשרת הדברות ובמקומות אחרים ; וזאת נ"כ השוכה לקיטוף ענומה
נחקשה בה גם מאור דורנו שד"ל ז"ל על פסוק כי לא שאל תודך (ישעיה ל"ח
י"ח), שמאחר שדאי וברור הוא שקדמונינו היו מאמינים בהשגרת הנפש אחר המות
כנראה מכמה מקראות ובפרט מסיפור העלאת שמהל ע"י בעלח האוב, אף אמרו
קדמונינו היוך עפר (מהלים ל' ס'), כי לא שאל תודך הנ"ל ומקראות הרבה
כמה ? ועיין מה שכתב שד"ל ע"ז בכיארון ליסעיה (סס) ; ואני הואלתי להוסיף
על דבריו ועל דברי תלמידו מהר"ר יצחק פארדו כ"י שכתב שב"א לא ישבע כמה
שיש לו כבוד ויתאזה מה שאין לו אף כי דבר גרוע הוא לערך מה שבידו, כן האל
ית"ש כביכול חפץ במהלל ב"א כהיותם בחיי מגוריהם ועלולים לכחש בו ולשכוח
אותו והת חסדיו, יותר מחפלו במהלל הנשמות בחיי נלח המהללות ומשבחות הוהו
תמיד ; ובכן הם גדולי קדמונינו בדברים אל האלהים כדבר אל ב"ו אמרו « היוך
« עפר » ונו' : ומהר"ר יצחק חי קאסטיליוני הוסיף על דברי שהאל שמח במהלל
הדם עלי ארץ יותר מידיעת הנשמות אמתו ושלמותו (זה עונג הנשמה), מפני שע"י
הולאת הדיקים והודעת חסדיו, גם יתר ב"א וכפרט הפתיים ישאו נפשם אליו,
וזה כעיני ה' יקר מאד להרוות הנשמות ממתק ירחתו וידעתו גם בעולם הזה
החולף : — (טז) חרות : שרש חרת קרוב לחרט, חרץ, כרת, ובל"ח חור, שהחורט
יחזיר תמיד פניו כהניעו אל קלה התלס, וחרו עשות חרווי הפיטנים השבים מתוך
השיטה אל ראשה, וכן הוראת Versi כל' איטלקי, וחרוים כל' מקרא פתילי פנינים
הסוכנים הנוצר פעמים רבות, וחרטמים הם כהני פלרים היודעים לקרוא מכתבם
Hierogliff החרות על בניניהם בחרט אנוש, וכן שרש גלף כל' ארמי (פתוחי חומס,
פר' תלוה, ת"א כגלוף דעוקה) ענינו חרת כמו כתיבת Hieroglifo שענינו כתב
קודש : — (יט) ומחולות ויחר אף ונו' : אינו דומה שומע דבר מחכירו לרואה
אותה בעיניו, ע"כ חרה אף משה עתה ; או לא חרה אפו כאמת רק הראה עלמו

ויעץ לאיים עליהם ; או חרה לו בראותו שלא בלבד נתנו תמונה לאל אכל התחילו
 נ"ב לחול בשעת הזבח ללכת בנימוקי הנוים תועבת ה' : — (כ) וישק יגו' .
 מפורש בפר' עקב ואסליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר : — (כא) פה עשה
 לך' האם הכריחוך לפשות בעל כרחך ? — (כב) כי ברע הוא : אהרן לא
 התאמץ כמשה לקרא החרדים אל דבר ה' להתקומם נגד השואלים מאחו שיעשה
 להם אלהים, והגיה רוב העם יושב ובטל (פרוע מלשון ותפיעו כל עלחי משלי א'
 כ"ה) ורואה בחטאת קמיהם (עיין בפירוט שד"ל), ולהתנכל אמר לו למשה אהה
 ידעת את העם כי ברע הוא, כלו' אך רע ירדוף כל היום, ואם אחשוך מהם
 לזייר האל בתמונה ירעו וישחיתו יותר ויסודו ממנו מכל וכל לעבוד אל נכר, ואם
 חרה לך כי לזירתי האל בדמות עגל שהוא מעין תועבת מזרים המשתחווים לשור
 (Apis), דע שלא מרצוני עשיתי, ולא ילקחתי במעבה האדמה או בדפוס, רק השלכתי
 אותו באש, וכשהותך ינאה תמונתו דומה לתמונת עגל, כדרך שיקרה לפעמים
 למחיכי המתכות שתלאן להם מעלתן תמונות מתמונות שונות ; (פירוט זה מחננד
 למה שכתבתי למעלה על ויגר אותו בחרט, אבל הוא התכללות שהתנכל אהרן הירא :)
 — (כו) כל בני לוי' כל הנאספים היו משבט לוי, ורכים היו עד שיזדק לומר
 עליהם שהיה השבט כולו, אבל לא היה כולו כהחלט, שכן כתוב אח"כ (כ"ט) כי איש
 בכנו ובאחיו, האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו (פר' וזאת הברכה), והדרשה הדרש :
 — (כז) כי איש בכנו ובאחיו : כל אחד מכס מלא ידו לאל כהקריב לו מנחה
 דם בנו ואחיו ; ותיבת מלאו היא נווי מהקל והראוי מראוי כפפל, ונוטה מעט
 מהוראת וכבוד ה' מלא את המשכן (פרשת פקודי), ונקדוהו מכנין הקל להורות
 טאף על פי שנהוג איש אחר ממלא יד הנכנס לעבודה, כאן ר"ל מלאהם אותה
 כפולמכס בהריגת קרובים, ויכולים אהם ליכנס מיד לעבודה הא' : — (לב) מחני
 נא' ע"ד שאנו אומרים בתפלה כחכנו כספר לדיקים, כלו' אהם תשא חטאתם, ואם
 אין אל אהי נס אני כחירך וא תיטיב נס עמי, ואל תקיים כי דברך והעשה אותך לבני
 גדול (תלמידי ישעיה סיניג' אליה ואטיליו לולאטו) : — (לה) ויגף : לאחר זמן
 ולא פורט אומתי :

ל"ג

(ו) מהר חורב' מימי היותם בהר חורב חדלו הנגרים לשום עליהם עדים

החוכיר חטאתם : — (ז) יקח את האהל' ל' התמדה ע"ד ככה יעשה אהרן ;
 ובסיני עשו את המשכן, ומיום הקמתו דבר ה' עם משה באהל מועד, א"כ מוכרחים
 אנו לומר שנס ביתר חניותם קודם כואם לסיני נטה משה אהל זה, ושם נכנס עם
 יתרו כביאן, ולפניו בכני המובח שעליו הקרינו עולתו ודם זבחי של יתרו, ושם נתעכב
 יהושע מ' יום להתמין על משה אולי ירד וע"כ לא ידע ממעשה העגל כלום, ונתעכב
 שם גם אח"כ עד יום שהקימו המשכן, ועמ"ש למעלה ט"ז יו"ד : — (יב) ראה
 אתה וגו' : סיניו אל תהלה את חכרך בשעת כעס' (אבות ד' י"ח), ד"ש בן אלעזר
 ממשה למד, כשאמר לו האל ית"ש « הרף ממני ואשמיעה » ההפלה משה טוב מחרון
 אפך מלכלותם מעל פני האדמה ולא כקש יותר ; ופיס השני בקש ממני שיטא
 חטאתם מכל וכל וישוב אליהם, עד שהשיבו האל « לך נחה את העם » כדרך שאמר
 לו קודם מעשה העגל « הנה אנכי שלח מלאך לפניך, » והבטחה זו שהיתה די למטה
 בתחלה, עכשו לא היתה מספקת לו עד שבקש ממנו « וזה אין פניך הולכים » (ע"ד
 פניך הולכים בקרב, ש"ב י"ז י"א) ; וכאשר יגדל קשי עורף העם היו לרכים שיגדל
 אסד האל עמהם ויעשה עמהם נפלאות יותר ויותר, וכן הוא אומר אח"כ « נגד כל
 » עמך אעשה נפלאות » ; או נובל לומר שהמלאך האמור שם בפר' משפטים אינו
 האמור כאן, ושם מדבר במשה ויהושע ויתר מנהיגי כל דור ודור שהיו שלוחי ה' אל
 עדת ישראל כהיות רוח ה' פקרכם, וכאן שכתוב כי לא אעלה כקרבך המלאך הוא
 מלאך האלהים שילך לפני העם, חמת שעד עהה היה האל בעלמו הולך לפניכם
 במלאכו עמוד הענן, ר"ל השגחת האל ונפלאותיו תיקרנה ממה שהיו עד עתה,
 וע"כ שאל משה « ראה אתה אומר » וגו', כלו' איני יודע באיזה מדה חסניח על
 ישראל ומה דעתך באמרך לך נחה את העם, ואם מעתה נהיה גם אנחנו כימר
 העמים, א"כ « הודיעני נא את דרכך, » לפי שמדברך כי כר שעתיד אתה לסנות מנב
 העם הזה ממה שהיה עד היום, ובכן לריך אתה נ"כ לסנות חקיך ומלכותך שהורית לו
 כהיותו עם סגולתך ממלכת כהנים וגוי קדוש, עתה הודיעני נא מה יהיה כהם
 ואדע יוספן עבודתך מהיום והלאה למען אמלא חן בעיניך ; ואיני שיאל ממך יותר
 כי כבר הואלתי לשאל הרבה ויראתי פן תקטוף עלי, אבל אזכירך כי עמך הנני הנדול
 הוה, ובכן יזמו רחמך עליו ; והאל השיבו « פני ילכו » ; או נחאמן משה ואמר,
 הלא זה דברי שלל הואלתי להוציא מפי, ואם אין פניך הולכים כלו' אס לא תשוב

לכוא עמנו בעלמך, אם לא תשגיח עלינו באהבה ובחמלה מרובה על יתר העמים
 כמה נפלא מהם, הלא גם עליהם אתה משגיח וגם לפניהם ילך מלאכך, וכל טכ"ז
 עושים אתה הוא העושה; והאל השיבו שנית אם זו דעתך בדברך הקודמים, תנות
 דעתך, כי גם את הדבר הזה אשר דברת לעשה כי מלאה חן בעיני : —
 (יש) טובי : משה שאל מאת האל שיכרות לו בריח (כדעת המשתדל), והאל השיבו
 אני אעביר כל טובי על פניך (ע"ד אשר תשים לפניהם, ריש פר' משפטים, רק זה
 הוראתו תניח הדבר לפניהם שיביניהו היטב, וכאן היא העברה כלכד כלו' הוראת
 דבר מועט לאות על השאר); כל טובי : גדול חסדי וטוב מדותי; וקראתי
 בשם ה' : לפי ששם זה (כדברי ט"ל) כולל שתי המדות, מדת הרחמים באותיות
 יהוה, ומדת הדין באותיות ויהוה; וחנתי את אשר אחן : כ"ל שמליצה זו היא ע"ד
 יומת המת (פר' שופטים), יפל הנופל (פר' תלף), והיל"ל וחנתי הַחֲנוּן בפעול,
 אבל לא נשתמש בתאר זה המתחלף בַּחֲנוּן שהוא מתארי האל ית"ש, וכחכ במקומו
 את אשר אחן, ומאשר רחם היה יכול לכתוב הַסְּרָחָם, אבל מפש במליצה הקודמת;
 ואם כדברי פירוש המליצה כולה אני אחן וארחם קמיד, כי כל מדותי גם מדתי
 הדין שלי הן לרחמים ולטיב הנדון בעלמו, או לטוב כפי עמו, או לטוב מין האדם
 בכלל : — (כ) לא תוכל לראות את פני : לפ"ד פנים יאמר על הקורות
 העמידות לכוא על האדם והן עוין לפניו, ואחור על המאורעות שכבר עברו עליו;
 וכן פירשתי גם פסוק « אחור וקדם לרתני » וגו' (תהלים רל"ט ה'), כלו' אתה
 הכינות וידעת המאורעות שכבר באו עלי וגם הפתידים לכוא, וככולם שמת עלי
 כפכה, כלו' ככולם הראית כי אתה מחסי ואך טובתי אתה מבקש; וגם כאן נוכל
 לפרש בדרך זה אני אומר לך שכל מדותי חסד ורחמים, רק אתה פעמים רבות לא
 חדע ומכין איך יתכן זה, כי קולר כינת אדם בימי הבלו לא תתן לו לרדח עד עומק
 הדברים, וכמה שנראה לו עשה כלה גדולה, לסיף הימים הוא רואה חסד האל
 ושהכל כרחמיו הגדולים בא עליו; ואם ישיבני משיב לפי פירוטך היל"ל פניך ואחורך!
 אשיבנו הוא ע"ד אהבתי טר"ל ג"כ אהבה לי, כן פני ואחורי (המשמשים כאן כשמות
 מופשטים) ר"ל הכאים מחמתי; או פני ר"ל ברנע שאני לפניך כלו' בשעת המאורע,
 ואחורי אחר שעברתי מאללך כלו' אחר זמן הרכה שאירע; ואם דברי אינם דברי
 ריק, יהיה פסוק לא יראני האדם ומי ראה עומוה להשארית הנפש ושכחה. בהקין

בדעת אלהים : — (כב) בנקרת הצור : דברה חורה כלסון כ"א; ומאמר
 שכשתמטה כתיבות פנים ואחור, כמרה גם במליצה זו להורות גדולת משה, שלא
 חרה אף ה' עליו גם כי הויל לטאול, רק שם עליו כעו וכרת עמו ברית במראה
 נפלא כזה :

ל"ד

(ו) ה' ה' : שם הוי"ה כולל כל המדות המתחילות מתאר רחום, ומיכת
 אל היא כשם הוי"ה הראשון, ר"ל ה' הוא ה' כלו' הוא אל רחום וחנון וגו'; ולפי
 מה שכתבתי למעלה תהיינה גם מליצות ונקה לא ינקה ופוקד עון אבות וגו' מדות
 של רחמים, להודיע כי לורנו גדיק וישר הוא ותמים פעלו אחנו גם בישרו אותנו,
 כי כאשר משפטיו לארץ לזק למדו יושבי תבל, וזה חסד גדול ורכ מאתו; ומה טוב
 ומה נעים אם כסליחות נסיים הפסוק ולא נפסיק כתיבת ונקה שהוא דבר שאין לו
 רגלים, והדרטה מדרש, אך לא עליה נסמוך בתפלת הרבים שאין להם חלק בה,
 ולרוב אינם יודעים עומקה, ומה הביא רז"ל להויל דברים מפשטם : — (ז) ויקר
 ארצה : גם מזה כ"ל ראה על מה שכתבתי למעלה על פני ואחורי, שלא על
 פני המראה ואחוריה מדבר; ומשה בשמעו קול האל קורא ה' ה' נפל ארצה והסתיר
 פניו כי ירא מהביט אל האלהים ולא שם לבו להביט אחורי האל : — (יא) שמר
 לך : עכשו שקלח להם, לזם וזרום עוד לכלתי יפלו בעון ע"ז כההחננס כנויי
 הארץ; ואם יחפנו להקריב קרבנות להניח ברכה אל בתיהם, יביאום לה' בשלשת
 חגיהם ולא יראו פני ה' ריקם, ובוה ירחיב ה' את גבולם ויגליחם, וקרא לשלש
 הרגלים ע"ש עבודות האדמה חודש האביב, ביכורי קליד חטים, חג האסיף, ואמר
 אח"כ ולא יראו פני ריקם כלו' יביאו בהן נדבכם לפני פטר בהמהם ופדיון בכוריהם,
 ובוה תחול ברכה במעשה ידיהם; וממוך שכל להזכיר הרגלים הזכיר גם יום השבת
 ואמר שאם יחדלו מלקטור ומלחרוש בו לא יבואם חסד על זה, כי ה' יגליח דרכם;
 ומה נעמו דברי המשתדל על פסוק ראשית בכורי אדמתך ועל טעם איסור כשר
 בחלב, כי על ידיהם יבוא דבר דבור על אפניו כאן ובפר' משפטים, ששם ג"כ אחר
 שנה למשה כל המשפטים שבין אדם לחברו חור על הראשונות ואמר וככל אשר
 אמרתי אליכם תשמרו וגו', ומוה נמשך לדבר על שלש רגלים ועל כלתי הראות
 לפני ריקם; וגם בפר' ראה נכתב לוי לא תפשל גדי, לפי שכל הפרשה ההיא תסוב

על זה להביא לפני ה' מעשר החבויה, ולפתוח יד לאכיונים, ולעשות שמטה, ולבוא לפני ה' כמועדים בידיים מלאות, ובכל אלה סיים למען יברכך ה' אלהיך: (לפי אומן דעת סד"ל היה מנהג קדמון לכסל נדי בחלב אמו להמשיך ברכה על כל העדר, והזהירה תורה ואמרה אם חפלת להניח ברכה אל ביתך הבא בכוריד לפני ה' ולא תלך בדרכי האמורי): — (יג) **מזבחוחם חתצון** - בחוספה הנו"ן לחווק, כי בה התיבה נפרדת יותר ונכרת מחברותיה ונכנסת באופן שומעה; ומהח"ר יל"ק חוה דעתו שלפי הנקדכים סנקדו תיבות אלו (רוכז ככולן) כבאס"ף, **תחצון**, **תשמעון**, היה ראוי לקרותן מלעיל כדרך כל תיבה הבאה באס"ף, רק **תאבדון** **מחר** (דברים ד' כ"ו) שהבי"ת נקודה לירי והתיבה דבוקה עם **סחר** שאחריה היה לנו (חכרים מקטיבים) כיוצא מן הכלל, ונלאינו למצוא טעם לדבר; אבל היום נ"ל שבא הלירי כדברי מהח"ר יל"ק לקרוא התיבה מלעיל וזה להפריד הנו"ן שנסופה מהמ"ם שאחריה, כדרך שעשו בתיבות **שאל האיש** (פרשת מקץ), **דבר אחה** (פר' יתרו), **בנימין אחיו** (פר' ויגש) ודומיהן, ובהפך **לקח ה'** (פרשת תשא), ו**אפית אותה** (פר' אמר) ודומיהן כדי שלא תתערב אות הארוכה עם האות הבאה בראש התיבה שאחריה; והכרות המ"ם והנו"ן קרובות, ובנקל תתערבנה ותתכלנה וזכו: — (כב) **תקופת השנה** - משרש קוף הקרוב לנקף (לא תקיפו פאת ראשכם, פר' קדושים, הקיף את העיר, יהושע ו' ג', ונקף סבכי היער, ישעיה יו"ד ל"ד); ונקף קרוב לנקב כמו חור בל"ח הקרוב לכרת (עמ"ס על פסוק חרות על הלוחות בפר' תשא), וכן טוב קרוב לסבב: — (כז) **כחב לך יגו'** - כבר היה משה כותב קורות בני ישראל ומשפטי ה', ככתוב « כחב זאת זכרון בספר » (סוף פר' בשלח), « ויכתב את כל דברי ה' » (פר' משפטים), אבל שאלתו « ראה אחי » אמר איגו' לא היה חושב לכחבה, לפי שדכ"ים נשגבים המה שילי ניתן למחשבה לרדה עד עמקם, אבל אין ללשון **מלין** להוליאם כמקונם כנראה לכל מעיין בהם; עד שבא לו הלוי מאת ה' שאע"פי כן יכתבם, כי על פיהם כרת ברית אתו ואת ישראל:

פרישת ויקהל

ל"ה

(ב) תעשה מלאכה - מלאכת המשכן כדברי חז"ל, והכערה ילאת או מפני

שהיא מותרת בי"ט, או מפני שיתר המלאכות לריכות אלה ואין לך אומן שיוכל לעשות אומנותו בלי אט, והראשון מתישב יותר על לבי: — (ה) **מאחכם** - מבני עמכם, או מאשר אתכם בנתיכם: — (כ) **נשאו לבו** - לפי נקודתו לא נוכל לפרשו איש שחכמתו תנשאהו על בני עמו, שא"כ היה לו להקדד **נשאו**, אך שלבו זרזו והביאו לקרבה אל המלאכה לעשות אותה: — (כב) **חח** - דבר הנתלה באופן כדמות חוח; **נום** - עדי האף כנראה מרבקה; **טבעת** - עדי זהב עגול ובו לורה לחותם (מגזרת טבע) לתת על אחת מאלכטות היד, כנראה מיוסף והמן, וכן אם יהיה האיש הזה כניהו חותם על יד ימיני (ירמיה כ"ב כ"ד); **כוסו** - לפי סד"ל דפוס הדדים; כל אלה כלי מעשה, מלכד כל איש שהביא עשת או לשון זהב: — (כו) **נשא לבן** - לבן החכם הביאן לטוות את שער העוים שהיא מלאכה קשה מטוות למר הרחלים; ובי"ת בחכמה בי"ת כשכיל, כשכיל החכמה שהיתה בהן: — (כד) **אשר נמצא אתו עצי שטים** - גם מזה ראה שהקרשים לא היה עבים אמה, ולא כתב שכל חרש עוים כרת עצי שטים, רק מי שנמצא אתו כמו שכתוב בתכלת ובארנמן (פסוק כ"ג), מי שנסר לו יותר מדי לרפך לעשות לו מסכן במקום שיחנו סס, הו לתשמיש אחר, ולא יתן השכל שיומינו להם קורות גדולות וקשות טעבין אמה; ואולי הקרשים היו עשויים מחלקים הרבה מחוברים יחד לשיעור הכתוב בפרשה, ולפיו טס זהב שעליהם מכסה מחברתם: — (כה) **ואת הבשם** - הנשיאים הביאו מסממני הקטורת מה שהיא בושם, ויתר הסמים והלבונה הביאם מי שיהיה: — (לה) **חשב מחשבות** - מעשה אורג, חושב חשבון החוטים כדברי סד"ל:

ל"ו

(ה) **מדי העבודה** - עבודת ב"י בנתיהם, שהביאו מטוה את התכלת ואת הארנמן וגו'. הוא יותר מדי למלאכה שעלינו לעשות; ומשה הכריו שלא יעשו עוד עבודה בנתיהם, אבל לא סס קלבה לנדבת לבם, והם כששמעו שאין לעשות עוד מלאכה להכין חדלו גם מלהביא, וזה שתקנו והבינו והביאו כבר היה די לחכמים לכל המלאכה והותר:

ל"ח

(ח) פתח אהל מועד · פתח האהל שנטה לו משה מחוץ למחנה וקרח לו
אהל מועד (פרשת מטא) :

פרשת פקודי

(כא) פקודי המשכן · כלי המשכן האמורים למעלה הפקודים בשמות לכני
לוי, ככתוב ובשמות תפקדו את כל כלי משמרת מטאס (פרשת מטא) : —
(כר) ונחשת החנופה · גם זו ראייה על מה שכתבתי בפר' תלוא שהחנופה איננה
הולכה והובאה, והוראתה תרומה, ומה ענין הולכה והובאה אלל הזהב? ואס מלאנו
ביסעיה (ל' כ"ח) להנפה גויס בנפת טוא, גם זה נגזר מהוראת הרס, שהמניע הדגן
או הקמח בנפה או בכברה לא כלכד מוליך ומביא, אבל ראשית מלאכתו הרס
והשפל לכרר הטרורות היטב :

מ'

(ג) זסכת על הארץ · נ"ל טיט הפרט בין מליצת סכך-על למליצת
סכך-את, טזה היראתו כסה, והראשון הוראתו הפריד בין דכר לדכר ע"י מחילה
באופן טאחד תטניהס יעלס מן העין : — (יט) כאשר צוה וגו' · עשה מכל
עבודה פרטה בפני עצמה להגדיל ערכה, ע"ד דרש חז"ל על פסוק קח נא את בנך
את יחידך וגו' (פר' וירא), ועשה כן גם בקרבנות הנשיאים (פרשת מטא) ועיין מה
שבעה"ית אכתוב טס) :

תמו ההערות על ספר שמות